

Slovenski gledališki umetniki v splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo (1921—1928)

*Rade Pregarc kot režiser splitskega Narodnega gledališča za Dalmacijo
(1921—1927)*

O Radetu Pregarcu smo v Dokumentih že precej pisali: o njegovem delovanju v Trstu in Ljubljani v letih 1912 do 1921 (Dok. IX, zv. 21—22, str. 93—124) in Mariboru od 1927 do 1929 (Dok. X, zv. 23—24, str. 45—76), J. Lešić nam je podrobno orisal njegovo delovanje v Sarajevu od 1930 do 1936 (Dok. XII, št. 27—28, str. 8—30), zdaj pa smo dobili še opis in oceno njegovega delovanja v splitskem Narodnem kazališču od 1921 do 1927. S tem je krog njegovega aktivnega gledališkega delovanja skoraj zaključen. Zgodovinar splitskega gledališča Šimun Jurišić pa nam je ob Pregarcu podal še prikaz delovanja drugih slovenskih gledaliških umetnikov v splitskem gledališču: to so Ida Pregarčeva, Vladimir Skrbinšek, Janko Rakuša in Miro Kopač.

I

Preden kaj povem o režiji Radeta Pregarca v Splitu (1921—1927), je treba pripomniti, da ni lahko niti preprosto določiti nalogo režije. Nekatera sodobna pojmovanja trdijo, da je bistvo režije v uresničevanju uprizoritve z brezhibno skupno igro (v današnjem pomenu besede) in v tem, da dosežemo v igranju slehernega igralca zavestno varčnost izraza.¹

V gledaliških kritikah, na temelju katerih je v glavnem napisan ta članek, najdemo podatke o skupni igri v uprizoritvah, ki jih je režiral naš režiser, medtem ko je bila varčnost igralskega izraza za splitske kritike nepomembna in nezanimiva zadeva, ki se zdi, da se zanjo niso kaj prida zanimali. Tako npr. piše kritik d. r., da je bila repriza »Pohujšanja v dolini šentflorjanski« boljša od premiere, posebno tretje dejanje, »gdje je zajednička igra bila veoma dobra i gdje je scenarija i rasvjeta bila dopunjena«. ² In Ivo Laman, ki je izmed vseh

*Rade Pregarc, ko je deloval
v Splitu*

Pregarčevih splitskih režij najboljše ocenil režijo »Divje račke« in »Idiota«, pravi, da sta ti predstavi imeli »rekordno dobro skupno igro«. ³ Seveda ni prav nič čudno, da je učenec in privrženec Stanislavskega — in to je Pregarc v Splitu v glavnem bil — zelo pazil na skupno igro. O njenem slogu mnogo let kasneje — leta 1939 — napiše tudi tole:

»Split, naj mi bo dovoljeno to povedati, terja drugačen slog tako programa kot načina igralskega izražanja, kakor je oni, ki je pri nas nastal pod vplivom severa, posebno nemških držav. Jug ima drugačno miselnost in terja drugačen slog. Naloga novega gledališča je, da to ustvari. Poglejte: krčevitost na odru, hladnost izražanja, gibanja, kretenj, tesnoba, rezerviranost, trdota itd. — vse te lastnosti severnjaškega gledališča v Splitu ne najdejo razumevanja in to preprosto zato, ker je Split južnjaško mesto, polno sonca, svetlobe, barv,

čudovitega trepetanja življenja, ki se v umetnosti odraža povsem drugače kot življenje v ‚polarnih meglah‘. Zato je treba v Splitu ustvariti splitsko, dalmatinsko, južnjaško gledališče z vsemi njegovimi značilnostmi in z vso njegovno tako tipično individualnostjo.«⁴

Josip Lešić je, ko je govoril o Pregarčevih režijah v Sarajevu, zelo določno zapisal:

»Uvijek sklon inovaciji, tragalački raspoložen, nemiran i radoznao, Pregarc je držao sarajevski teatar u stalnoj stvaralačkoj groznici, kao u nekom bunilu. I zato bi se period njegovog djelovanja na sarajevskoj sceni (1930—1936) mogao najtačnije definisati kao linija stilizovanog realizma, jer se tako najpotpunije sažimaju dvije osnovne Pregarčeve inspiracije: Rajnhart i Stanislavski.«⁵

Zdi se, da je ta stilizirani realizem — in nucleo — že navzoč tudi v Splitu (šeše po Splitu in Mariboru »ponovno odlazi na studije u Berlin, kot Rajnharta i Piskatora«⁶). Splitski ocenjevalci resda ne govore o »pikturalnom osjećanju scene« kot kasneje v Sarajevu Jevtić, vendar večkrat omenjajo ozračje uprizoritev Radeta Pregarca.⁷ V članku »Rade Pregarc — odlazi« je Lahman zapisal:

»Sve one solidne i pune štimunga predstave bile su njegove.«⁸

Staro in zmeraj zanimivo misel o odnosu Bild-Regie in Wort-Regie bi lahko uporabili tudi za Pregarčeve režije v Splitu. Uprizoritvi »Romea in Julije« je Lahman očital »teški diskvilibrij unutrašnje i spoljašnje radnje u tragediji«, manjkala ji je »dikcija igrača, i da je sve drugo, ništa ne vrijedi bez toga.«⁹ Tudi sicer so pri Pregarčevih splitskih uprizoritvah najbolj grajali dikcijo. Ampak kdo je za to odgovoren: režiser ali igralec? Ob premieri »Pohujšanja v dolini šentflorjanski« je bilo zapisano: »Vladimir Radomskij (Rus) kao Putnik izradio je pomljivo svoju ulogu, učinivši je simpatičnom. Dikcija mu nije bila dobra zbog nepoznavanja našeg jezika.«¹⁰ Lahman, ki je z veliko naklonjenostjo spremljal delo R. Pregarca in Janka Rakuše, je koj po premieri »Romea in Julije« napisal:

»Kad je riječ o dikciji, potreba je da se odmah kaže jedan prekora. G. Rakuši, naime, koji je interpretirao Romea.«

V istem članku je napisal tudi tole:

»G. Rakuša je, to se je već utvrdilo, glumac od talenta, od izvrsne inteligencije i od budućnosti na daskama.«¹¹

Po »Revizorju« pa so bile zapisane naslednje besede:

»Gosp. Marković također dobar u ulozi opć. upravitelja. Samo mu treba zamjeriti da kadgod tako zabrza u govoru da mu se riječi ne razumiju.«¹²

Ali po premieri igre »V kavarni Du Dôme«:

»Glumilo se je prilično dobro, naročito u prvom činu. Cjelina je slike bila postignuta. U drugoj slici pojedinci u patosu nisu znali da održe bistrinu dikcije.«¹³

Ni dvoma da je tudi luč v zvezi z režijo. V splitskih režijah R. Pregarca glede tega ni bilo večjih očitkov, zato so opažanja po premieri »Smrti majke Jugovićev« izjema:

»Bilo bi preporučljivo da se pozornici tamnijim i adekvatnijim svjetlom dade simboličan štimung prizoru te da se pojava Damjana na zidinama udesi tako da ona doista izgleda ‚avetna‘, ‚misteriozna‘.«¹⁴

Režisersko kariero je Rade Pregarc začel v Splitu 1921. leta. Ko bodo popisane vse njegove režije v sarajevskem gledališču, bo šele mogoče povedati, kje je več režiral — v Splitu ali v Sarajevu, v mestih, ki je v njih najdlje deloval kot gledališki režiser. (Glej razpravo dr. Lešiča o Pregarcčevem delu v Sarajevu — Dok. 1976, št. 27—28, str. 8.)

Pregarc je v šestih sezonah postavil v splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo veliko število dram, nekaj operet (med njimi je najbolj znana — vsaj v Jugoslaviji — »Mala Floramye«) in eno opero. Zrežiral je štiri Shakespeareove drame, tri Vojnovičeve, dve Ibsenovi, dve Wildovi itd.

O Pregarcčevih splitskih režijah je najobširneje in najkonkretnije pisal Ivo Lahman. Posebno zanimiv je njegov sintetični članek »Rade Pregarc — odlazi«:

»Npr. njegovi favoriti Rusi davani i sa skučenim našim ansamblima sa pravim hudoženstveniškimi težnjama, koje je Pregarc uzeo od svog učitelja Stanislavskog i davao da ih i mi naslutimo još prije nego li smo imali prilike, da vidimo Hudožestvenike; dalje, Ibsen, davan vazda sa punim karakteristikama velikog simboliste; i na kraju, gotovo svi domači komadi — sve je to rad Pregarcčev, i zasluga njegova. Pored ovoga, velik broj njegovih uloga raznih tipova i karaktera ljudi, i smirenih, i tužnih, i temperamentnih, i ciničnih, a vazda rađenih sa neiscrpljivom ljubavlju, elanom i znanjem. Dosta je da se to samo ovako konstatira pa da publika osjeti što je sve sa njim izgubila!«¹⁵

Članek Nike Bartulovića, ravnatelja gledališča, v katerem je naš režiser deloval, nosi naslov »Jubilej g. Rade Pregarca« in je priložnostnega značaja.

»Retkog umetničkoga temperamenta, visoke inteligencije i s dubokim poznavanjem ne samo pozorišta, nego i ostalih grana umetnosti i literature, kao i filozofije i socijalnih nauka, g. Pregarc je izradio sebe u umetnika retkih kvaliteta, čije bi odlike dobro došle i našim centralnim pozorištima, da g. Pregarc nije, na žalost, opterećen izvesnim nedostatkom u sluhu, koji mu je naročito za poslednjih desetak godina smetao da svoj talenat afirmira u punoj meri.«¹⁶

Gledališki tajnik prve sezone komaj ustanovljenega Narodnega gledališča za Dalmacijo, h kateremu je pristopil tudi Rade Pregarc z ženo Ido, je bil Čiro Čičin-Šain. Ko je zapustil mesto gledališkega tajnika, se je posvetil časnikarstvu in gledališki kritiki. Posebno je poudaril Pregarcčevo zaslugo v zvezi z oblikovanjem igralskega naraščaja:

»U tih sedam godina, on nam je bio dao bogat niz režijskih i glumačkih kreacija; a osim toga, bio je pokušao da ovdje stvori, u samom kazalištu, dramsku školu, koja je, usprkos teškoća (prvenstveno neshvaćanja njene važnosti u samom kazalištu) ipak dala pozitivnih rezultata (npr. gđa Katalinić). Pregarc, također Primorac, ovdje se našao kod kuće. Idealista i intelektualac, ovamo je bio došao s čistom željom da stvara.«

»Zatim, u sedam godina dao je bezbroj režijskih i glumačkih kreacija (Shakespeare, Molière, Ibsen itd.).«¹⁷

V članku o Skrbinšku v Splitu sem povedal nekaj stvari o odnosu med temi umetniki. Tu bi samo iz tega članka navedel naslednjo Skrbinškovo misel:

»Verjamem, da si je Starčić zapomnil ‚Pigmaliona‘ saj je bila to zelo efektna predstava, kajti Bek ni bil samo izvrsten režiser, še bolj odličen igralec, prav

kakor Mica Šekulin. Vendar dajem jaz prednost ‚Romeu‘, ‚Divji rački‘ in ‚Idiotu‘. Ne zato, ker sem v njih igral, ampak ker so poleg gledališkosti imele več poetičnega čara.«¹⁸

III

Na podlagi mnogih gledaliških kritik bi bilo mogoče ugotoviti, da je imel Rade Pregarc v Splitu mnogo več uspeha kot režiser kakor kot igralec. V mnogih igrah je igral pomembne vloge, toda znal se je znajti tudi v manj važnih. Igral je v igrah, ki jih je sam režiral, pa tudi tistih, ki so jih režirali drugi režiserji. V »Nori« je nastopil kot režiser in kot igralec. Ocenjevalec je zapisal:

»G. Pregarc je kao režiser pokazao mnogo smisla, razumijevanja i intuicije, no kao glumac, Helmer, nije nas apsolutno zadovoljio ni glasom (koji je opor i silno negibiv), ni igrom (koja nosi upečatak početništva). Može biti ova uloga nije za njega.«¹⁹

IV

Veliko razlogov je, ki nam dovoljujejo, da imamo Pregarca tudi za scenografa njegovih uprizoritev. Mar ne govori o tem tudi zapisek v časniku »Novo doba« z dne 4. aprila 1925, kjer piše, da je »čitavu inscenacijo i dekorativnu radnju zamislio g. redatelj Pregarc, a po njegovim nacrtima izradili ih gg. slikar Tolić i pozorišni majstor Boržik«. Gre za uprizoritev »Gospe s sončnico«. Na plakatih Narodnega gledališča za Dalmacijo, ki se mi jih je posrečilo dobiti, ni scenografovega imena. Prav tako ga ni — in to dosledno — v gledaliških kritikah, ko pa je enkrat samkrat — v kritiki premiere »Gospe s sončnico« — kot scenograf omenjen izvajalec scenografije, je nastal zapisek, ki sem ga citiral.

Na podlagi gledaliških ocen in sporočila Vladimira Skrbinška (glej moj članek o njem) bi bilo mogoče to ali ono povedati o scenografiji v Narodnem gledališču za Dalmacijo, in potemtakem tudi o scenografiji Radeta Pregarca. O nji bi lahko rekli, kar je rekel Slavko Batušić za neko drugo gledališče v nekem drugem obdobju:

»U to se vrijeme pojedini komadi nisu opremali po specifičnim zahtjevima svojih sadržaja i obilježja, već po utvrđenoj shemi odnosno šabloni. Postojalo je nekoliko tipova dekoracije npr. šuma, građanska soba, viteška dvorana i gradski trg, pa se takva šuma postavljala u svakom komadu gdje je to zahtijevao sadržaj, bez obzira da li se radilo o mitološkoj operi, historijskoj drami ili suvremenoj lakrdiji. Isto je tako bilo sa sobom, dvoranama, trgovima, ulicama i dr.«

Seveda pa so bile tudi v splitskem gledališču uprizoritve, ki se je posebej zanje izdelovala inscenacija, dekor, ne da bi se uporabljale že obstoječe sobe, dvorane, ulice in drugo.

Gledališki ravnatelj Niko Bartulović je zapisal tudi te vrstice o inscenaciji v splitski gledališki sezoni 1922/23:

*Pregarc v Jelušičevi »Mrtvi straži«
novembra 1924*

»Sasvim prirodno, spoljna oprema svih tih komada nije bila uvek apsoltno dobra, i to ponajviše radi nestašica novčanih sredstava, ali inače se i sa tim malim sredstvima, postiglo lepih efekata i napravilo nekoliko scena sa kojima bi mogla da se podiče i naša centralna pozorišta, naročito u Uobraženom bolesniku, Majci Jugovića, Otelu, Salomi, Antigoni i Bijednoj Mari.«

Potem nadaljuje:

»U operi i opereti je, naravski, oprema bila nešto izdašnija, jer te vrste to naročito i traže.«²⁰

Splitski gledališki kritiki so o scenografiji, o inscenaciji posameznih uprizoritev pisali zelo redko, izjemno. Če pa so že pisali, so to opravili v glavnem na kratko in na splošno. Temu se ne smemo preveč čuditi, ker se celo režiserjem ni godilo dosti boljše, tako da njihovo delo nemalokrat ni bilo omenjeno. Glavni splitski dnevnik »Novo doba«, ki je zelo redno spremljal splitske gledališke dogodke in o njih natančno poročal, ki je imel najboljše kritike itd., je priobčil članek o »Nori« (v številki z dne 9. decembra 1921), v katerem ni niti besede o režiserju ali režiji, omenjeno ni niti ime R. Pregarca, ki je to dramo režiral. Ista usoda je na straneh dnevnika »Novo doba« (št. z dne 19. julija 1922) doletela »Othella«, nato »Ženitev« (6. junija 1923), »Beneškega trgovca« (9. februarja 1924) in druge igre, ki jih je režiral bodisi Pregarc ali kak drug režiser. Vinko Kisić, ki je tudi pisal o omenjenih igrah, je največ govoril o besedilu ali

o igri posameznih igralcev. V članku o »Beneškem trgovcu« ne govori o režiji in režiserju Pregarcu, govori pa o scenografiji:

»Mise-en-scene trebalo bi dotjerati. U prvom činu jedna je kuća preblizu postavljena, tako da otimlje iluziju.«²¹

In kaj nam pove fraza »inscenirao odlično« v kritiki I. Lahmana?

»G. Pregarc, naš stari znanac sa svih šekspirskih zadataka na našoj sceni, uzeo je zadaću, i rizik, da nam oživi ‚Romea i Juliju‘ koji se već desetak godina nisu u Jugoslaviji nigdje davali, i da nam da prilike za još poneki užitek u onom starom i dobrom. Križao je, udešavao, inscenirao odlično, poslužio se brzom binskom izmjenom, uzeo dva dobra partnera za naslovne uloge, izradio ih sve unutrašnji koliko je više mogao.«²²

Tudi tistih nekaj ohranjenih fotografij, ki so v zvezi z uprizoritvami Narodnega gledališča za Dalmacijo, potrjuje vse tisto, kar sem navedel o scenografiji.

V

Rade Pregarc je v Splitu ustanovil in vodil dramsko šolo. Žal o nji nimamo dosti podatkov, tako da ne moremo zanesljivo povedati, ali je obstajala vseh šest sezon, ki je naš režiser v njih deloval v Splitu.

Po ustnem sporočilu prof. Mirka Perkovića, nekdanjega ravnatelja Drame Hrvatskega narodnega gledališča v Zagrebu in književnika, je šolanje trajalo dve leti. Pouk je bil, kakor se spominja prof. Perković, ki je tudi obiskoval to šolo, zelo nereden, njeni učenci pa so bili med drugimi tudi Blaženka Katalinić in Duje Biluš.

Neznani »Priatelj umetnosti« se je v obširnem članku »Naše gledališče« dotaknil tudi dramske šole:

»Već su skoro pune dvije godine što ova tobožnja škola postoji.« — »Kazališna uprava zabacila je svaku poduku i đake Glumačke škole od tada upotrebljava isključivo za statisteriju u dramskim produkcijama.«²³

Isti avtor je v istem časniku, a nekoliko kasneje, zapisal tudi tole:

»Što se tiče predavača napomenuto nam je, da je jedini gosp. Pregarc bio onaj koji je djelovao na pitomce da se nijesu razišli već u prvim časovima osnutka škole.«²⁴

Nato avtor omenja, da je bilo šele ob koncu sezone na šoli »petnaestak predavanja gosp. Bartulovića, 5—6 predavanja gosp. Korolije i 2 predavanja gosp. Badalića«.

Poglejmo, kako je splitski dnevnik »Novo doba« v neki nepodpisani beležki predstavil šolo javnosti:

»Ispit za dramsku školu. Jučer prije podne u foyeru Narodnog kazališta polagali su ispite kandidati za dramsku školu pred ispitnom komisijom sačinjenom od redatelja i članova Uprave Narodnog kazališta. Ove druge sedmice polagat će ispite ženski kandidati. Ovo je prvi korak učinjen da se u Dalmaciji stvori podmladak koji je našem kazalištu nuždan, i za to kazališna Uprava veoma dobro radi što već u samom početku svoga djelovanja otvara dramsku školu.«²⁵

Neki drug, prav tako nepodpisan zapisek pove:

»Glumačka škola. U novoj sezoni (1925-26) otvara se kod Narodnog pozorišta u Splitu glumačka škola u koju će se primati talentirani i inteligentni mladići i gospođice, koji su navršili 16 godina. Pošto Uprava Narodnog kazališta raspolaže u ovoj sezoni sa više stručnih redatelja i pošto želi pružiti talentiranim mladićima i gospođicama koji se žele posvetiti kazališnoj umjetnosti prilike da se za to plemenito zvanje, za koje ima baš kod nas u Dalmaciji mnogo talentiranih mladih sila, ali se na žalost malo tko od inteligencije tog umjetnosti posvećuje — da se potpuno i stručno naobraze i spreme. U glumačkoj školi učiti će se kandidati: dikciji, dramskoj literaturi, spremanju kazališnih komada za glumu, mimici, trukiranje, plastici, ponašanju na pozornici etc. Glumačka će škola dva puta godišnje prirediti i javne nastupe. Stoga se pozivaju gospoda i dame, lijepe vanjštine i pojave bez govorničkih mana da se u što većem broju prijave. Pohađanje škole je besplatno. Školom će upravljati redatelj g. Rade Pregarc po sistemu stvaratelja »Moskovskog Hudožestvenog Teatra« Stanislavskog uz pripomoć ostalih redatelja Narodnog kazališta. Upisivanje od 1. do inclusive 10. septembra ove godine kod tajnika Nar. Kaz. g. Jeremića od 9 i pol do 12 svakog dana.«²⁶

Ko Čiro Čičin-Šain piše o Pregarcu, svojem gledališkom tovarišu, še posebno podčrta Pregarčevo skrb za ustvarjanje igralskega naraščaja, ki jo je mogoče najbolje in najučinkoviteje uresničiti v dramski ali igralski šoli.

»Jedna od njegovih zasluga je pokušaj da se u Splitu osnuje dramska škola. — On je sve moguće učinio, ali nije našao potporu u samoj upravi kazališta, koja je tu školu držala kao besplatnu grupu statista, i ništa više. Pregarc je imao jedan pozitivan i siguran program rada i, da su ga u sedam godina pomagali da ga razvija, on bi ipak možda bio uspio da u Splitu nađe i odgoji izvjestan broj mladih, sposobnih za dramsku igru i recitaciju.«²⁷

V svojih, za tiste čase dovolj pogostih izjavah je gledališki ravnatelj Niko Bartulović redkokdaj govoril o dramski šoli. Ob neki priložnosti je omenil, da je sprejela nad dvajset fantov in deklet,²⁸ ob neki drugi pa tole:

»...mi nemamo subvencije za nju, učitelji nisu za nju napose plaćeni, nijedno je drugo oblasno kazalište nema... Lani je više nas držalo predavanja, ove godine nemamo toliko vremena, ali zato je škola ipak, najprije i ponajviše požrtvovanim radom g. Pregarca, a u zadnje doba i g. Vereščagina in gđe. Leskove, dala nekoliko dobrih početnika, koji već i veće uloge igraju.«²⁹

Ni podatkov o tem, ali je v dramski šoli predavala tudi Lidija Mansvjetova, ki je bila dve sezoni (1923—1925) angažirana v Narodnem gledališču. V šoli je predaval Vereščagin, ki je pred prihodom v Split hkrati z L. Mansvjetovo učil umetnost igranja v zagrebški igralski šoli. »Iako ni Mansvjetova ni Vereščagin nisu posjedovali naučno-pedagoške spreme Ozarovskoga, oni su pri radu s đacima — osobito sa starijima koji su već usvojili elemente glume po Ozarovskom — znali primijeniti metode rada suvremenog teatra« — je zapisano v članku o državnih igralskih šolah v enciklopediji »Hrvatsko narodno kazalište«.³⁰

Povedal sem nekaj besed več o dramski šoli, ki v najsystematičnejšem pregledu delovanja splitskega gledališča, v jubilejni knjigi »Narodno kazalište — Split. 1893—1953« (gl. ur. Božidar Vranicki), sploh ni omenjena. Pa vendar

je ta šola vzgojila tudi dva igralca večjega formata: Blaženko Katalinić, prvakinjo beograjskega Jugoslovanskega dramskega gledališča, in Josipa Petričića, prvaka zagrebškega Hrvatskega narodnega gledališča. O njima sta posebna članka v Krleževi Enciklopediji Jugoslavije.

VI

Morda imamo razloge, da Pregarcu pripisujemo tudi prevod Cankarjeve drame »Kralj na Betajnovi«.

V gledališki zapuščini našega režiserja, ki jo hrani Slovenski gledališki muzej v Ljubljani, je popis uprizoritev splitskega gledališča od 1921 do 1927, kjer je redno navedeno tudi ime prevajalca. Vendar pa pri navedbi »Kralja na Betajnovi« ni podatka o prevajalcu. Komaj verjetno je, da ni vedel, kdo je prevajal — morda je svoje ime izpustil iz skromnosti ali zaradi drugih razlogov. O tem prevodu je povedal svoje mnenje K. D.; to je pravzaprav edino mnenje o tem prevodu:

»Škoda, da je bil prevod tega Cankarjevega dela prav slab in ni mogel niti od daleč podati čara, ki ga ‚Kralj na Betajnovi‘ kot vsako Cankarjevo delo, čuva ravno v lepoti in ubranosti svojega jezika.«³¹

Prevod, ki bi ga mogli pripisati Pregarcu, so uporabili v Splitu 1923. leta. Kritike in časniški članki ne omenjajo prevajalca, plakata pa se mi kljub trdovratnemu in večkratnemu iskanju ni posrečilo najti.

Split je igral »Kralja na Betajnovi« deset let pred Zagrebom in Beogradom, režiral pa ga je Niko Bartulović. Pregarc je igral Kantorja. »U momentima bio je dosta izražajan, ali kad prelazi u afekt, onda mu glas postaje rezak i dikcija nerazumljiva.«³²

VII

Ni dvoma, da je bilo šestletno bivanje Radeta Pregarca v Splitu plodno in uspešno. Prav nič ni prenapeta trditev, da je bil »duša i glavni pokretački motor« Naodnega gledališča za Dalmacijo. Zagotovo je edini režiser, ki je deloval v gledališču nepretrgano skoz šest sezon, drugi so prihajali in odhajali — sezono ali dve, največ tri. »Kako će čudno i nemoguće da izgledaju naše kazališne cedulje, kad ne bude na njima svaki put ili svaki drugi put: režija Pregarc?«³³

Omenil sem že, da je kritika v zvezi z njegovim delom zmogla en sam resnejši očitek. Gre namreč za dikcijo, ta pa je seveda povezana z jezikom. Treba je povedati, da sta jezik in dikcija najslabši točki Narodnega gledališča za Dalmacijo in to ves čas — od 1921 do 1928. Podobne ali enake skrbi poznamo tudi danes: ko Bratko Kreft govori o Gledališču ljudskega upora v Sloveniji, razločno pove naslednje:

»Jedino je pitanje jezika. To je problem kojim će pozorište ubuduće morati da se pozabavi svuda kod nas, jer je lepa reč, čist jezik, velika nacionalna dragocenost koju mora da gaji teatar kao škola kulture.«³⁴

V vlogi asesorja Bracka v Ibsenovi
»Heddi Gabler« — 1924

V Narodnem gledališču za Dalmacijo so bili umetniki iz vseh krajev naše domovine. Slovenski umetniki niso mogli takoj do popolnosti obvladati hrvatskosrbskega jezika, to toliko prej, ker so nekateri prav v Splitu prvokrat spregovorili na odru v jeziku, ki ni bil njihov materni jezik. Tako je tudi Pregarc (kakor tudi njegova žena Ida) prišel v Split iz Slovenije. Zato ni težko razumeti, da je bilo po eni njegovih prvih režij zapisano tudi tole:

»Jezik i stil igre treba da je jedinstven. Miješa se ekavština i ijekavština u igri, pa se čini kao da u našem kazalištu i nema dramaturga, koji mora da pazi ne samo na umjetničku stranu igre, nego i na stil i jezik.«³⁵

Seveda so bile težave tudi kasneje, vendar zmeraj manj. »Jaki Šimunovićevo izraz ipak nije baš dobro zvučio u ustima Slovenaca (Pregarca i Rakuše), jer su oni ljudi drugih krajeva i drugog akcenta.«³⁶

Večina slovenskih umetnikov, posebno Skrbinšek in Rakuša, je odlično obvladala novi jezik, kar je kritika opazila in poudarila. Seveda pa je bil za to izpopolnjevanje potreben čas.

Po drugi strani pa je bilo v Narodnem gledališču za Dalmacijo veliko število igralcev, ki so sicer govorili isti jezik, a so bili iz različnih krajev. Vse to se je kazalo tudi v jeziku in dikciji in s temi problemi se je moral Pregarc kot režiser vsak dan spopadati. Prištejmo sem še ruske emigrante, ki se razen častnih izjem, niso nikoli temeljito naučili hrvaškosrbskega jezika. To lahko

razumemo, saj so bili vsi po vrsti starejši od slovenskih umetnikov. Nekateri so celo igrali kar v ruščini.

V Narodnem gledališču za Dalmacijo je bilo navzoče tudi vprašanje narječij.

»Pitanje dijalekata?! Ili se govori ekavski ili ijekavski; to treba da se riješi. Dok pojedini glumci govore ijekavski i ekavski, drugi samo ekavski. Ima slučajeva da u dijalogu jedno lice govori ijekavski, dok drugo ekavski.«³⁷

Nekako v tem času — leta 1926 — je Krleža v svojem »Izletu v Rusijo« napisal tudi tole:

»Po čemu se onda razlikuje srpski jezik od hrvatskog? Po naglasku, mister Vu-San! Srbi naglašavaju prvi zlog, a Hrvati obično drugi ili treći. Ili obratno! Ima zatim neke ‚kvantitetske‘ razlike u izgovaranju pojedinih vokala (sredovječni stari običaj sa modernim osobinama naglaska), ali to jedno uho koje nije srpsko-hrvatsko teško razlikuje.«³⁸

Če bomo imeli vse to pred očmi, bomo lahko razumeli, da se v jezikovni problematiki Rade Pregarc ni znašel najbolje in najzanesljiveje. To mu je bilo napoti ne le kot igralcu, ampak tudi kot režiserju, ki mora skrbeti (v kakšni meri?) za dikcijo in jezik uprizoritve. Vse skupaj je bilo še bolj zamotano tudi zato, ker v Narodnem gledališču za Dalmacijo ni bilo lektorja, strokovnjaka za hrvaškoserbski jezik, pa so bili tako igralci kot režiserji prepuščeni lastnemu znanju in »ušesu«.

OPOMBE:

¹ Jean Vilar, O pozorišnoj tradiciji. Beograd, Naučna knjiga, 1956.

² Pobeda, Split, z dne 28. oktobra 1921, str. 3.

³ Navedek po članku Mirka Mahniča: Rade Pregarc v Mariboru (1927—1929), Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, 23—24, str. 46.

⁴ Rade Pregarc, Temeljni problem splitskog kazališta. Novo doba, Split, 31. marca 1939, št. 77, str. 5.

⁵ Josip Lešić, Od scenskog tradicionalizma do stilizovanog realizma ili pokušaj periodizacije sarajevskog glumišta između dva rata. Izraz, Sarajevo, avgust—septem-ber 1975, št. 8-9, str. 214

⁶ Narodno pozorište Sarajevo. 1921—1971. Enciklopedija. Glej članek o Pregarcu.

⁷ Navedek iz knjige Borivoja Jevtića »Deset godina sarajevskog pozorišta« (1931), vzet iz enciklopedije »Narodno pozorište Sarajevo«. 1921—1971, str. 439.

⁸ Ivo Lahman v časniku »Novo doba« — 24. avgusta 1927, št. 194, str. 7.

⁹ Novo doba, Split, 31. oktobra 1925, št. 269, str. 4.

¹⁰ Miba (Milostislav Bartulica), Napast u šentflorijanskoj dolini, Novo doba, Split, 19. oktobra 1921, str. 4.

¹¹ Glej opombo 9.

¹² Nepodpisano poročilo v časniku »Novo doba«, 2. marca 1922, št. 51, str. 2.

¹³ K. (Vinko Kisić) v časniku »Novo doba«, Split, 25. septembra 1922, str. 2—3.

¹⁴ Miba (Milostislav Bartulica), »Smrt majke Jugovića«, Novo doba, 31. oktobra 1921.

¹⁵ Glej opombo 8.

¹⁶ Pravda, Beograd, 11. marca 1936.

¹⁷ Ciro Čičin-Sain, Jubilej Rade Pregarca. Novo doba, Split, 12. marca 1936, št. 60, str. 3.

¹⁸ Zasebno pismo Vladimira Skrbinška z dne 15. junija 1975, ki ga hranim.

¹⁹ S-ov (Sarazinov) v splitskem časniku »Život«, 9. decembra 1921, št. 585, str. 2.

²⁰ Niko Bartulović, Druga sezona Narodnog pozorišta u Splitu, Srpski književni glasnik. Knjiga deveta, n. s. maj—avgust, 1923.

- ²¹ Novo doba, Split, 9. februarja 1924.
- ²² Novo doba, Split, 31. oktobra 1925, št. 269, str. 4.
- ²³ Jugoslavenski narod, Split, 11. aprila 1923, št. 53, str. 2.
- ²⁴ Jugoslavenski narod, Split, 22. aprila 1923, št. 63, str. 5.
- ²⁵ Novo doba, Split, 16. septembra 1921, št. 210, str. 3.
- ²⁶ Novo doba, Split, 1. septembra 1925, št. 209, str. 4.
- ²⁷ Glej opombo 17.
- ²⁸ Novo doba, Split, 15. oktobra 1921.
- ²⁹ Novo doba, Split, 19. aprila 1923.
- ³⁰ Mirko Perković, Državna glumačka škola. Članek v enciklopediji »Hrvatsko narodno kazalište«, Zagreb, HNK, 1969, str. 257.
- ³¹ K. D. (Karel Dobida?), Ivan Cankar v Splitu. Slovenski narod, Ljubljana, 17. januarja 1924, št. 14.
- ³² K. (Vinko Kisić), Kralj na Betajnovi. Novo doba, Split, 27. decembra 1923.
- ³³ Glej opombo 8.
- ³⁴ Pogovor z dr. B. Kreftom v beograjski »Politiki«, 2. novembra 1976 z naslovom »Razbuktana pozorišna vatra«, str. 14.
- ³⁵ Nepodpisano poročilo z naslovom »Gogoljeva Ženidba« v splitskem časniku »Jadran«, 7. junija 1922, št. 45, str. 3.
- ³⁶ Nepodpisana oznaka igre Dinka Šimunovića »Momak-djevojka« v splitskem časniku »Jadran«, 23. septembra 1926, št. 40, str. 7.
- ³⁷ L. Oznaka igre »Nju« Dimova v splitskem časniku »Narod«, 25. novembra 1923, št. 243, str. 2.
- ³⁸ Miroslav Krleža, Put u Rusiju. Zagreb, izdala »Narodna knjižnica«, 1926, str. 37—38. Navedek iz Krleževe knjige je ponatisnil tudi sarajevski časnik »Svijet«, 11. julija 1975, št. 892.

Režije in scene Radeta Pregarca v splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo (1921—1927)¹

Sezona 1921/22

1. Mirko Korolija: Jugana, vila najmlajša. Premiera: 16. oktobra 1921.
2. Ivan Cankar: Pohujšanje v dolini šentflorjanski. 18. oktobra 1921.
3. Henrik Ibsen: Nora. 8. decembra 1921.
4. Roberto Bracco: Nezvestnica. 4. februarja 1922.
5. Giacinto Gallina: Tako je to na svetu, moj otrok! 14. februarja 1922.
6. Vilém František Blodek: V vodnjaku. Opera. Izvedba »Zvonimira« in »Splitske filharmonije«. 7. marca 1922.
7. Valabrègue-Ordonneaurand in Durand. 5. aprila 1922.
8. Higin Dragošić: Zadnji Zrinjski. 30. aprila 1922.
9. Florimond Hervé: Mam'zelle Nitouche. Opereta. Izvedba »Zvonimira« in »Splitske filharmonije«. 17. maja 1922.
10. Nikolaj Vasiljevič Gogolj: Ženitev. 4. junija 1922.
11. William Shakespeare: Othello. 17. junija 1922.

Sezona 1922/23

12. Josip Kosor: V kavarni du Dome. 24. septembra 1922.
13. Oskar Wilde: Poglavitno je imenovati se Ernest. 6. oktobra 1922.

¹ Ker je arhiv splitskega gledališča do leta 1946 uničen, sem obnovil repertoar s pomočjo časnikov, predvsem s pomočjo splitskega dnevnika »Novo doba«.

Na ohranjenih gledaliških plakatih ne stoji, da je Pregarc scenograf svojih uprizoritev. Ime scenografa na teh plakatih ni označeno. Da je bil Pregarc tudi scenograf svojih uprizoritev, mi je povedal vodilni slovenski igravec Vladimir Skrbinšek, ki je dve leti igral v Splitu, pa se mu na tem mestu zahvaljujem za podatek, ki ga je najti tudi v nekaterih časopisnih člankih.

14. Louis Verneuil: Nesramnež. 24. oktobra 1922.
15. Rista J. Odavić: Hej Slovani! 31. novembra 1922.
16. Max Halbe: Mladost. 16. januarja 1923.
17. Ivo Vojnović: Smrt majke Jugovićeve. 1. marca 1923.
18. Bernard Shaw: Obrt gospe Warrenove.
19. Honoré de Balzac: Mercadet. 31. maja 1923.

Sezona 1923/24

20. Giannino Antona-Traversi: Koketa. 25. septembra 1923.
21. Franz in Paul Schönthan: Ugrabljene Sabinke. 6. oktobra 1923.
22. Henry Bernstein: Baccarat. 30. oktobra 1923.
23. Ivan Turgenjev: Tuji kruh. 20. novembra 1923.
24. William Shakespeare: Beneški trgovec. 8. februarja 1924.
25. Carlo Goldoni: Mirandolina. 15. februarja 1924.
26. Octave Mirbeau: Kupčija je kupčija. 27. februarja 1924.
27. Georges Ohnet: Lastnik plavžev (Fužinar). 8. marca 1924.
28. Milan Begović: Osat. 23. aprila 1924.
29. Petar Petrović Pecija: Stojanda. (—).

Sezona 1924/25

30. Milan Begović: Svadbeni let. 20. septembra 1924.
31. Edmond Rostand: Romantične duše. 21. septembra 1924.
32. William Shakespeare: Kar hočete. 2. oktobra 1924.
33. Gustav Moser: Bibliotekar. 4. novembra 1924.
34. Mladen Jelušić (Viktor Car Emin): Na mrtvi straži. 12. novembra 1924.
35. Branislav Nušić: Sumljiva oseba. 27. novembra 1924.
36. Henry Lavedan: Dvoboj. 8. januarja 1925.
37. Angelo Cana: Volkodlak. 26. januarja 1925.
38. Marco Praga: Aleluja. 10. februarja 1925.
39. Paul Armont in Marcel Gerbidon: Šola za kokete. 25. marca 1925.
40. Ivo Vojnović: Gospa s sončnico. 1. aprila 1925.
41. William Somerset Maugham: Krog. 25. aprila 1925.
42. Victorien Sardou: Dobri prijatelji. 11. junija 1925.

Sezona 1925/26

43. Ivo Vojnović: Maškarate. 22. septembra 1925.
44. Arkadij Averčenko: Igra s smrtjo. 15. oktobra 1925.
45. William Shakespeare: Romeo in Julia. 15. oktobra 1925.
46. Ladonjić: Pred vrati ječe. 4. decembra 1925.
47. Morandi: Don Paticcio. Opereta. 6. januarja 1926.
48. Holländer: Beg iz Maroka. Opereta. 6. januarja 1926.
49. Ivo Tijardović: Mala Floramye. Opereta. 14. januarja 1926.
50. Margaret Mayo: Moj baby. 18. februarja 1926.
51. Luigi Pirandello: Šest oseb išče avtorja. 14. marca 1926.
52. Holländer: Carmonisella. Opereta. 7. aprila 1926.
53. Holländer: Kapitan d'Honneur. Opereta. 7. aprila 1926.
54. Eugène Scribe in Ernest Legouvé: Ženska borba. 16. maja 1926.

Sezona 1926/27

55. Dinko Šimunović: Mladenič-deklica. 19. septembra 1926.
56. Oscar Wilde: Idealni soprog. 21. oktobra 1926.
57. Milivoj Predić: Polkovnik Jelić. 29. oktobra 1926.
58. Avgust Senoa-Ivanov: Zlatarjevo zlato. 23. novembra 1926.
59. Henrik Ibsen: Divja račka. 18. decembra 1926.

60. Gaston Caillavet — Robert Flers — Etienne Rey: Lepa pustolovščina. 4. januarja 1927.
61. Conan Doyle — Bonn: Sherlock Holmes. 28. januarja 1927.
62. Dostojevski — Putjata — Župančič: Idiot. 4. marca 1927.
63. Louis Verneuil: Sestrična iz Varšave. 19. marca 1927.
64. Alfred Savoir: Osma žena. 9. aprila 1927.
65. Paul Géraldy: Robert in Marijana. 6. maja 1927.
66. Branislav Nušić: Morska gladina. 16. junija 1927.

Ida Pregarc v Splitu (1921—1925)

I

O Idi Pregarc (roj. 1897) je dovolj napisanega. Tu so najprej kritike, ocene posameznih vlog. Sintetičnih člankov o tej odlični slovenski igralki pa ni. V »Slovenskem gledališkem leksikonu« (zv. II, Ljubljana 1972) je Viktor Smolej napisal člančič, v katerem je več napak.

Smolej omenja, da je naša igralka umrla »neznano kdaj in kje na Hrvaškem«, kar je napačno, ker igralka dandanes živi v Beogradu, Prote Mateje 31. Nato trdi, da je po Trstu, Ljubljani, Splitu in Novem Sadu odšla v Zagreb. Vendar v hrvaški metropoli ni bila stalno zaposlena.

V pismu z dne 6. junija 1975 mi je Pregarčeva dala naslednje podatke:

V Novem Sadu sem bila od 1925 do marca 1928, ko je poslopje zgorelo. Sezono 1926 smo začeli z igro »Gospa s sončnico«, nato pa so se vrstili komadi: »Brez tretjega«, »Božji človek«, »Škofova nečakinja«, »Meri Dagan«, »Sestrična iz Varšave«, »Majka Jugovičev« itd.

1928 je prišlo do združitve z osješkimi gledališčem in igrala sem Lavro v drami »V agoniji«, nato v »Glembajih«, v »Ledi«, vse v režiji dr. Gavella. Soigralci in režiserji so mi bili: Gavella, Tanhofer, Kulundžić in drugi. Sledile so vloge iz iger: »Gabrijelin obraz«, »Osma žena«, »Zaljubljena žena«, »Igra v dvorcu«, »Sovražnica« itd.

Od oktobra 1932 sem stalno angažirana v Beogradu. Igrala sem v »Glembajevih« in »V agoniji« cela štiri leta, nato v igrah »Ameriška jahta v splitskem pristanišču«, »Po poti cvetja« (Katajev), »Kozarec vode«, »Kraljica Ana«, »Koriolan«, »Tri sestre«, »Na dnu«, »Ana«, »Otrok v boju«, »Matura«, »Več kot ljubezen«, »Zvesta senca«, »Voda s planine«, »Ponosnež, ker nima sreče«, »Imotski kadija«, »Dve ženi enega moškega«, »Tovariš«, »Srebrna tobačnica«, »Večerja ob osmih« itd.

Ker me je že zgrabila želja po popravljanju napak, moram navesti tudi nekatere netočnosti v »Spomenici, 1861—1961« Srbskega narodnega gledališča v Novem Sadu. V »Malem leksikonu«, te sicer zelo pomembne publikacije, je zapisano, da se je Ida Pregarčeva rodila v Trstu, a ob tem ni omenjeno njeno rojstno leto. Toda igralka se je rodila v Rabu na istoimenskem otoku leta 1897. Ni natančno, da je začela v Ljubljani. Mladost je preživela v Trstu, kjer je obiskovala Dragutinovičevo dramsko šolo. Kmalu je prevzela vloge deklet in naivk. Potem je igrala pod M. Skrbinškom vse do jeseni 1919, ko je odšla v Ljubljano, kjer je ostala dve sezoni: 1919/20 in 1920/21.

V splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo je Pregarčeva igrala cela štiri leta oz. sezone — od 1921 do 1925. V prvi sezoni ni bila prva igralka, ker sta takrat v Splitu delovali bolj izkušeni in pomembnejši igralki: Nina Vavra-Bachova in Mara Taborská. Naša igralka je odigrala mnogo vlog v domačih in tujih igrah. Kritiki so ji bili zmeraj zelo naklonjeni, pripombe so padale le na račun njene dikcije. Poglavitni splitski dnevnik »Novo doba« jo je 15. oktobra 1921 takole predstavil:

»Gđa Pregarc na pozornici je već devet godina. Igrala je u raznovrsnim, najviše ruskim djelima. Kod nas će najprije istupiti kao Jacinta u Cankarovoju „Napasti“.«

Med številnimi vlogami v domačih delih je ena še posebno navdušila kritike. To je bila vloga v Vojnovičevi drami »Gospa s sončnico«. Ivo Lahman je v »Novi dobi« (3. aprila 1925) napisal:

»Gđa Pregarc dala je ovu Vojnovičevu Salomu sa isto toliko snage i unutrašnje vibracije koliko i onu Wildeovu. Njena igra teče silno uravnoteženo, logično i lako, sa toliko smišljenosti i sigurnosti kao da se zabavlja sa gledaocima. I, što je važno, nema u tom ni trunka oskudice temperamenta ili nemogućnosti da pada u afekt strasti i ljubavne drhtaje. Naprotiv. Izvrstan stil detaljiziranja uloge i sveukupnog snažnog zamaha s njom. Jedna kreacija koja je gđi Pregarc pripadala i koju je ona izvršno honorirala.«

V svojih sedmih sezonah (1921—1928) je Narodno gledališče za Dalmacijo uprizorilo tudi nekaj krstnih predstav hrvaških dram. Enodejanka pisatelja Anteja Katunarića »V dobrodelne namene« je bila uprizorjena samo v Splitu in v nji je igrala naša igralka:

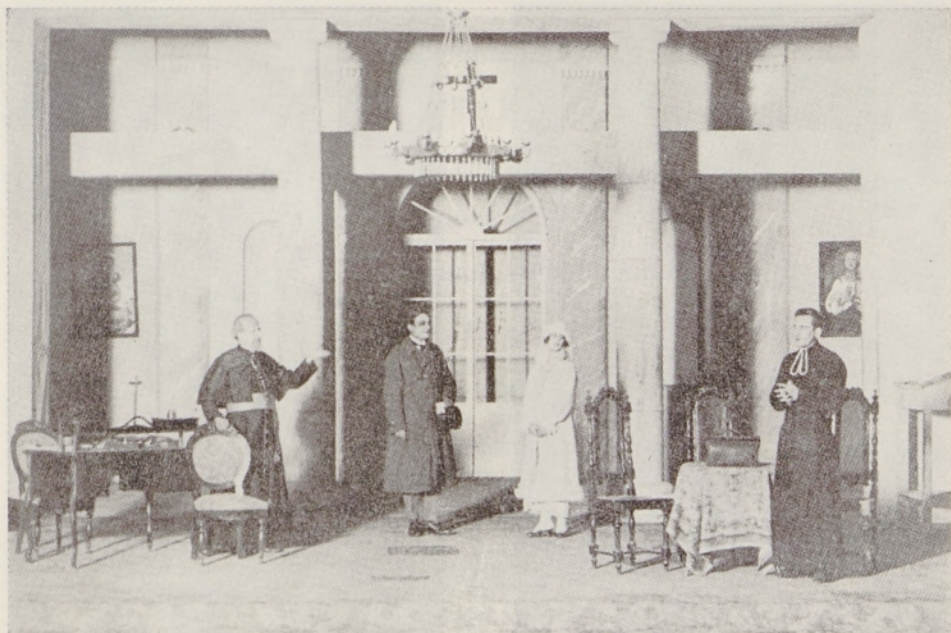
»Igra je bila zelo lepa, posebno se je odlikovala gđa Pregarc, v kateri je bilo obilo ženskega šarma.« (Vinko Kisić v časniku »Novo doba« z dne 22. maja 1922.)

V drami »Cvrček« Milovana Tomaza »gđa Pregarc u ulozi gospode Grabina u prvom i drugom činu bila je vrlo dobra, imala je jakih i potresnih momenata, ali je u trećem činu prešla u deklamaciju i oslabila dojam realnosti.« (Vinko Kisić v časniku »Novo doba« — 3. aprila 1923.)

»Uboga Mara« je tipično splitska drama. Književnik in takratni ravnatelj splitskega gledališča Niko Bartulović je po epu Luke Botića napisal dramo oz. je svobodneje dramatiziral Botićevo delo. Igra je — kar je povsem razumljivo — pri občinstvu požela izreden uspeh in doživela več repriz kot kakšna druga drama v Narodnem gledališču za Dalmacijo. Glavno žensko vlogo je igrala Ida Pregarčeva.

»Bijedna je Mara u gđi Pregarc našla izvršnu interpretaciju. Glasom i igrom pogodila je pravi ton tragične žrtve.« (Vinko Kisić v »Novi dobi«, 10. novembra 1922.)

V svojem sedemletnem življenju je imelo Narodno gledališče za Dalmacijo na programu več kot dvesto gledaliških del. Iz slovenske književnosti je uprizorilo samo Cankarja. Splitčani so bili prvi, ki so na hrvaškosrbskem (srbsko-hrvaškem) jezikovnem področju uprizorili (1921) farso »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«, za Osijekom pa — in to pred Beogradom, Sarajevom, Zagrebom in dr. — dramo »Kralj na Betajnovi« (1923). Pregarčeva je igrala v obeh

Pregarčeva v Lavedanovem »Dvoboju« (vojvodinja), na podobi so še (od leve proti desni) Pregarc, N. Jovanović in J. Rakuša — Split, 1925

delih, po podatkih Viktorja Smoleja v »Slovenskem gledališkem leksikonu« pa je v Trstu pod Skrbniškom igrala nekaj ženskih likov v Cankarjevih igrah »Hlapci«, »Lepa Vida« in »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«.

M. Bartulica je v »Novi dobi« (19. oktobra 1921) napisal, da je mlada Ida Pregarc dala razumljivo in logično kreacijo v soglasju z duhom dela. To je merilo na njeno Jacinto iz »Pohujšanja«. Nepodpisani v »Novem listu« (Split, 19. oktobra 1921) ne skriva svojega navdušenja:

»Pregarčeva je uspjela da savršeno donese tip Jacinte, kako je sam Cankar zamislio. Dokaz da je ovo pozorište dobilo u njoj jednu vanrednu silu nužnu svakom modernom pozorištu.«

Če smemo verjeti kritikam — in ves naš sestavek se opira predvsem na njihova dognanja — je naša igralka ustvarila v »Kralju na Betajnovi« solidno Francko. Kisić pravi (»Novo doba«, 27. decembra 1923), da je dala »vrlo dobru interpretacijo«, drugi kritiki pa mislijo enako ali podobno.

III

Med vlogami, ki jih je igrala v tujih delih, so kritiki posebno poudarili dve. Gre za naslovni vloge v delih »Hedda Gabler« (premiera 29. marca 1924) in »Pahljača lady Windermere« (premiera 25. oktobra 1924).

Kot Saloma (Wilde) — 1923, Split

Kot Hedda Gabler (Ibsen) — 1924, Split

Neznani kritik, ki se je skrila za črki -hm-, je 1. aprila 1924 napisal v »Novo dobo«:

»Možda je da kreacija bude savršenija trebalo još više demonstva. Crta frivolnosti i cinizma izvršno je bila podvučena kao što i treba.«

Kritik — tudi neznan — pa je v »Pobedi« z dne 12. aprila 1924 dejal:

»Heddu je igrala gđa Pregarc, i to je — za nas — njena najuspjelija kreacija.«

O Idi Pregarc v »Pahljači lady Windermere« je zapisano:

»Gđa Pregarc (lady Windermere) dala je uspješno tip vedre plemenite mlade žene.« (Neznani kritik v »Novi dobi« — 28. oktobra 1924.) Kritiki drugih splitskih časnikov so pisali isto ali podobno.

O delu naše igralkice v treh sezonah splitskega gledališča je izrekel zelo jasno sodbo Ivo Lahman (»Treća godina rada Splitskog pozorišta«, beograjski »Pokret«, 1924, št. 35 in 36):

»Otišla je i gđa Pregarc, odlična glumica koja je prošle dve sezone briljirala u Vajldovoj Salomi i u Šekspirovoj Ofeliji, a ove godine u dobro kreiranoj ulozi Ibsenove Hede Gabler.«

Lahman ni bil natančen, ko je dejal, da je igralka odšla, saj je nastopala tudi v naslednji sezoni 1924/25, ko je med drugim igrala tudi v Vojnovičevi drami »Gospa s sončnico«.

Zanimiva so tudi opažanja gledališkega ravnatelja Nike Bartulovića o igralki svoje hiše. V članku »Druga sezona Narodnog pozorišta u Splitu« (»Srpski

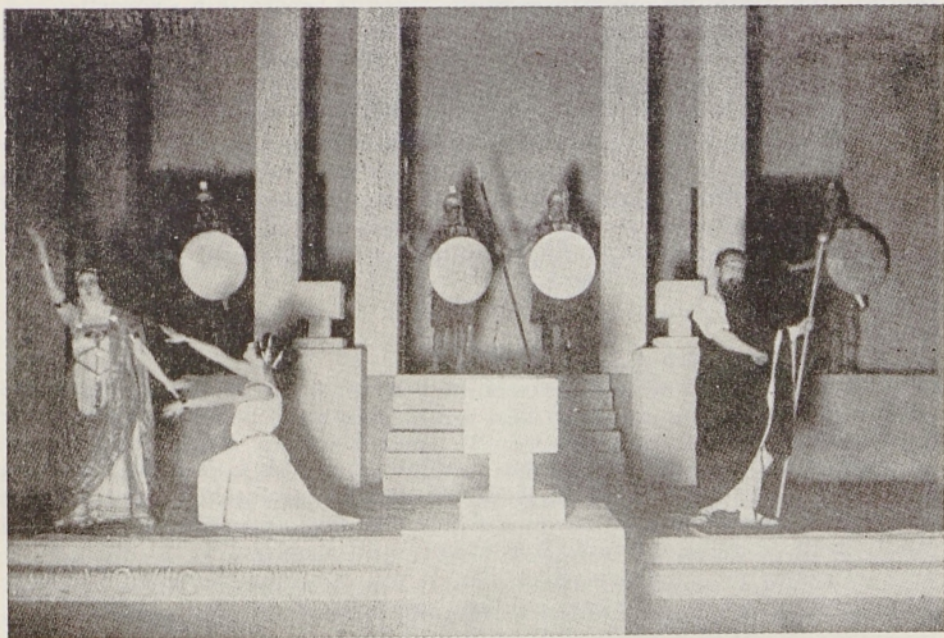
književni glasnik«, knjiga deveta, maj—avgust 1923) je opomnil na vloge Ide Pregarc v »Ubogi Mari«, »Na dnu«, »Salomi«, »Leonardi«, »Mladosti«.

Neki drug kritik (Vinko Kisić) je v pregledu iste gledališke sezone (»Osvrt na prošlu sezonu«, »Novo doba« — 18. julija 1923) Pregarčevo omenil le na enem mestu:

»Rekli smo, da je umjetnički personal bio slabiji, jer su nas ostavili dobri umjetnici kao što su bili gđe Vavra, Taborská, Petrovićka, gg. Pavić, Badalić itd. Doduše ostalo je još dobrih umjetnika kao što su gđa Pregarc, gg. Milovano-
vić, Marinković i dr., ali za one koji odoše nije se našla adekvatna zamjena.«

Najdaljši članek, ki ni brez povišanega tona in mogočnih izrazov, je objavil neki neznani avtor v časniku »Pobeda« (Split, 8. aprila 1923, št. 13):

»Na reprizi prekrasnog Gorkijeva ‚Na dnu‘, u sredu dne 29. pr. m., nastupila je u ulozi Nastje naša odlična umetnica gđa Pregarc. Mi smu gđu Pregarčevu kroz ove dve godine gledali u svim mugućim rolama, te smo s punim pravom bili stekli mišljenje da je ona jedna od najodličnijih umetničkih sila koje deluju na našoj pozornici i da kao takova znači jedan značajni permanentni unutrašnji kapital našeg teatra. Međutim, povodom njenog nastupa u gornjoj ulozi, u koju je ona zapravo uskočila, možemo da izvedemo značajnu konstataciju, da je gđa Pregarc definitivno prvakinja naše pozornice. Ona je uložila Nastje dala toliko realnog života, smisla i osećaja da je od nje stvorila jedinstven tip koji iz našeg pamćenja ne može da se izbriše. Sem toga, doteravši kroz ove dve godine i svoju jezičnu stranu, u kojoj je bez svoje krivnje hra-

Prizor iz Antigone — Pregarčeva kot Ismene (kleči)

mala, ona je, to smo dobro osetili u ovoj ulozi, tu malu disharmoniju pri iznašanju svoje istinske umetnosti toliko eliminirala, da je došla do faze u kojoj će moći da nam neposredno i bez jezičnih distonacija servira svoju prefinjenu umetnost, a to nam obećava jedan niz čistih uživanja.»

Neznani avtor v istem tonu nadaljuje:

»U ulozi Nastje svaka reč je bila umetnički podvučena, svaki gest izražajno jedinstven, svaka čutnja do savršenosti živa i ekspresivna; čitava pak njena arhitektonika, sa svim sastavnim elementima, jedno remek-delo umetničkog instinkta, savesnosti i obrade. Sve u svemu, gđa Pregarc se je definitivno afirmirala kao umetnica ,od rase'. Mi gdi Pregarc od srca čestitamo na ovom zamerenom uspehu.«

IV

Kritiki so v začetku zelo pogosto, kasneje pa vedno redkeje delali opombe k njeni dikciji, k njeni jezični distonaciji, kakor se je učeno izrazil že omenjeni ocenjevalec v »Pobedi«.

Kisić je o priliki »Nezvestnice« pripomnil (»Novo doba« — 6. januarja 1922):

»Gđa je Pregarc zadovoljila... Šteta samo što joj dikcija nije uvijek najčišća (ona je Slovenkinja), pa se je izgubila mnoga lijepa fraza u duhovitom dijalogu.«

9. junija 1925 je »Novo doba« prinesla zapisek, da je naša igralka gostovala v Beogradu v Bernsteinovem delu »Tat« (splitska premiera je bila 25. februarja 1922). Morda tudi ni po naključju prenesla besed iz beograjskih »Novosti«:

»Nismo još navikli na njen izgovor i visoku skalu u govoru što joj oduzima malo topline. Ali cjelokupna igra bila je vrlo živa i laka.«

Tu sem na kratko podal mišljenje kritikov o vlogah, ki jih je naša igralka odigrala v Splitu v času svojega štiriletnega bivanja. Vendar če se nam hoče celotnejše in popolnejše podobe o igralskih stvaritvah, se ne moremo in ne smemo opreti na en sam vir, na gledališko kritiko. Drugih virov (zgodovina splitskega gledališča ni napisana, ni memoarskega gradiva o igralcih splitskega gledališča, ne obstajajo zvočni posnetki uprizoritev, v katerih je nastopala naša igralka in dr.), ki bi jih mogli uporabljati in izkoristiti, pa ni.

Vladimir Skrbinšek v Splitu (1925—1927)

I

Vodilni slovenski sodobni igralec Vladimir Skrbinšek se je rodil 2. oktobra 1902. Njegov oče je bil navdušen gledališki amater, igralec in režiser, dirigent in pevec. Ustanovil je prvo slovensko delavsko društvo v Mariboru. Mati je pela v zboru, ki ga je oče vodil. Brat Milan je bil znan igralec in režiser, ki je delal s Cankarjem. Sestra našega igralca je bila Štefanija, poročena Grünhut, znana igralka, zadnja partnerka velikega umetnika Borštnika.¹

Po maturi na ljubljanski realki (1919) je Vladimir Skrbinšek študiral štiri semestre na tehniški fakulteti v Ljubljani, opravil brzojavni in prometni tečaj,

zatem pa bil leto in pol prometnik na železnici (1921—1923). 13. junija 1923 v Ljubljani debitiral, 1. oktobra istega leta pa je bil angažiran v Mariboru. Nastopal je v dramih, operi in opereti. »V vsej sezoni je bil najmanj stopetdesetkrat na odru — toda kvaliteta takega dela ni bila kdove kako velika.« — »Njegov ideal so bili moskovski hudožestveniki, ki so nedavno tega gostovali v Mariboru in v Ljubljani.«²

Po eni sezoni v Mariboru je odšel v Varaždin. Tu je s tovariši ustanovil »Intimno gledališče«, ki je delovalo pod vplivom Dančenka in Stanislavskega. Z novim letom 1924 je »Intimno gledališče« ugasnilo, on pa se je po krajšem bivanju v Zagrebu in v potujoči družini Levaka znašel v splitskem narodnem gledališču za Dalmacijo.³

V Split je prišel kot mlad igralec z nevelikimi izkušnjami. »V Splitu sem srečal Radeta Pregarca, izjemnega slovenskega režiserja, in to je bil zame zagotovo usoden trenutek. Pregarc je sodeloval v oktobrski revoluciji, osebno poznal Stanislavskega, delal v MHATu, oboževal ‚Sistem‘. Bil je moj največji učitelj, kasneje tudi prijatelj. Dejansko me je on vpeljal v ustvarjalni proces igranja. Ob njem sem doumel, kaj pomeni ustvariti gledališko predstavo. Bil je vsestranska osebnost, razumen, nadarjen, do kraja vdan gledališču. Žal je zgodaj zbolel in zelo hitro zapustil oder. Prepričan sem, da bi v našem gledališču zapustil sled, kakršno so zapustili Gavella, Stupica in drugi, če bi mu bilo dano dlje delati. Znal je idealno delati z igralcem, bil je sijajen pedagog.«⁴

II

V dveh splitskih sezonah je Vladimir Skrbinšek odigral večje število vlog, ko je nastopal skoraj v vseh operetah in imel pomembne vloge v naslednjih igran: v »Idiotu« Dostojevskega, »Divji rački« Ibsena, »Kamnu med kamenjem« Sudermanna in »Sestrični iz Varšave« L. Verneuilu.⁵ O njegovem delovanju v Splitu je Ivo Lahman zapisal:

»U našoj drami radi od prijé dvije godine, najprije sa malim ulogama u kojima nije imao prilike da se iskaže, no docnije sa jačim, u kojima se je vidjelo da je u njega jak talent za dramske karakterne uloge. Par takovih uloga na pr. otac Lorin u »Kamen među kamenjem« i Gregers Werle u »Divljoj patci« spadaju među veoma dobre kreacije. U međuvremenu i paralelno sa tim radom u drami, g. Skrbinšek je djelovao i u opereti, za koju također posjeduje vrlo mnogo odličnih predispozicija: ugodan baritonadni timbre, gipkost i eleganciju te živ komičan nerv. Našoj operetskoj publici ostat će u trajnoj prijatnoj uspomeni njegova buffo-partija u »Bajaderi«, »Holandskoj ženici«, »Grofici Marici« i »Orlovu«, koje su čestoput značile polovinu cjelokupnog uspjeha večeri.«⁶

O Skrbinškovem delovanju v Splitu lahko govorimo na podlagi gledaliških ocen in zapiskov režiserja Radeta Pregarca, ki je napisal tudi tole:

»Ne bom se dotikal na tem mestu vseh vlog, ki jih je odigral v Splitu. Omenil bom samo dve, ki sta bili že takrat, drzmem si trditi, visoko popolni. Prva je Gregers Werle v Ibsenovi ‚Divji mački‘, druga pa Ganja v ‚Idiotu‘ Dostojevskega. Gregersa Werleja je dal s tako subtilnostjo, s tako minuciozno obdelavo in obenem s tako porazno neposrednostjo, da je inficiral gledalce do vrhunca. Bil je živ Gregers Werle in nihče drug. To je bila čista umetnost. Prav tak je bil tudi Ganja. Gledal sem ti dve deli tudi kasneje, tudi sam sem ju režiral v nekaterih naših gledališčih, toda takih kreacij teh dveh vlog nisem videl nikoli več.«⁷

III

Rade Pregarc ni bil edini navdušen nad Skrbinškovo vlogo Werleja v »Divji rački«. Poglejmo, kaj so napisali kritiki:

»Najizrazitiju ulogu komada, mladog Werlea igrao je g. Skrbinšek. Najprije sa maskom koja je imala izrazitost Conrada Veidta, pa sa cjelokupnim držanjem on je odlično iznio sve prelaze centralne ličnosti Ibsenove drame.«⁸

V. Skrbinšek kot polkovnik Jelić v istoimenski igri Milivoja Prediča. Igral jo je 1927/28 v Mariboru v Pregarčevi režiji. Na hrbtni strani posvetilo: »Svojemu prijatelju, učitelju in režiserju g. Radi Pregarcu!«

»Da nam u dostojnoj formi prikažu ovog velikog Skandinavca, uložili su, s uspjehom, sav mar i sav zanos režiser g. Pregarc i glumci, naročito gđica Katalinić, koja je u ovoj ulozi čisto nadmašila samu sebe, pa g. Skrbinšek.«⁹

»Ovu potresnu dramu igralo se dostojno nje. Glavna lica gg. Skrbinšek, Rakuša, Novaković, Matić i Pregarc, pa gđe Matić i Katalinić učiniše, da je ova književna večer postala pravom umjetničkom večeri uživanja, jer istom onda kad pravo književno djelo daju umjetnički, iskače u drami njegova prava veličina.«¹⁰

Neki neznani kritik pa v nasprotju z Radetom Pregarcem ni tako zelo navdušen nad Skrbinškovo vlogu Ganje v »Idiotu«:

»G. Vlada Skrbinšek snašao se isto tako u napornoj ulozi Gavrila Ivolgina, kao što se snalazi u svim ulogama.«¹¹

Ivo Lahman, ki je zelo cenil našega igralca, je ob premieri Tolstojevega »Vstajenja« leta 1925 (v njem je Skrbinšek igral eno svojih prvih splitskih vlog), napisal tole:

»Nehljudov g. Skrbinšeka jest jedna prilično dobra — sjenka ovog izrazitog Tolstojevog predstavnika kompromisnog filistarstva i kavalirštine ruskih aristokrata. Ali samo sjenka. Zasad gosp. Skrbinšek u nedostaju svi preduslovi za komplikovanije psihološke apstrakcije, a tih je u Nehljudova ipak često i vrlo izrazitih. Naprotiv on se dobro kreće u onom dijelu uloge gdje je uloga više spoljašnja i rutinerska (u predigri).«¹²

Na podlagi gledaliških ocen lahko ugotovimo, da je Skrbinšek kot igralec v Splitu stalno napredoval. Dovolj je, če preberemo Lahmanovo kritiko o eni prvih vlog našega igralca v Splitu in Lahmanov članek »Oprosnno večje g. Vlada Skrbinškega«. ¹³ Pod zanesljivim vodstvom Radeta Pregarca — predvsem in najbolj pod njim — je razvijal svoj igralski dar, ki je dosegel svoj vrh kasneje — v Mariboru in v Ljubljani. 1933 je ustvaril lik, ki ga je uvrstil »med prve umetnike v vsej državi«: takrat je v režiji dr. B. Gavelle v Mariboru igral Leona Glembaya, ki ga je 1946 obnovil v režiji Bojana Stupice. ¹⁴

Tako kot Blaženka Katalinić, Viktor Starčić in mnogi drugi igralci in igralkje je Skrbinšek nastopal tudi v operetah — tako v Splitu kot v Mariboru, še več — v Mariboru je pel (tenor in bariton) v operah in jih režiral, pa tudi v Skopju je režiral nekaj oper. Znana je anekdota, ki je vezana na Skrbinškov nastop na krstni predstavi »Male Floramye« v Splitu 1926. ¹⁵ Skrbinšek je samouk ne tako v drami kot v glasbi. Pač, v Glasbeni matici se je učil klavirja, njegov oče pa ni bil samo gledališki amater, ampak tudi skladatelj zborovskih del. ¹⁶ Ob premieri »Geishe«, operete v dveh dejanjih, je -ap- napisal:

»Šteta da g. Skrbinšek nema malo jači glas; no ,iz nevolje bane', on je zapravo glumac.« ¹⁷

Le dva meseca kasneje je bilo v istem časniku — »Jadranska pošta« — zapisano:

»Gosp. Skrbinšek ostavlja u splitskoj drami najlepše uspomene: glumio je u svim mogućim ulogama i uvijek izazivao opće simpatije naše publike, pak je prava šteta za Pozorište da se je g. Skrbinšek odlučio da kod kojeg drugog pozorišta u državi traži bolju sreću.« ¹⁸

Na vprašanje, kakšen je bil slog njegovega igranja v Splitu, je Skrbinšek sam jasno odgovoril:

»Kar se tiče mojega igralskega stila, sodim takole: elementi mojega ustvarjalnega procesa so bili že takrat v osnovi isti, kot so danes. Lahko pa se pohvalim, da sem imel zmeraj tenko uho za vsa nihanja igralskega izraza, za katerimi nisem zaostajal in elemente ustvarjanja prilagojeval igralskemu stilu dobe.«

Pregarc je Skrbinška prvi »uspešno navajal na sistematični študij, na psihične odnose med doživljanjem in oblikovanjem človeške osebnosti, ki naj jo igralec v svoji vlogi posreduje gledalcem«. ²⁰ Vse to se je dogajalo v Splitu, kjer je prišlo do prvega srečanja učitelja in učenca, Pregarca in Skrbinška.

Mlademu Skrbinšku, ki je bil brez pomembnejših gledaliških izkušenj, je Split dal mnogo: delo z uglednima in izkušnima režiserjema R. Pregarcem in Viktorjem Bekom, njegovi gledališki tovariši pa so bili: Viktor Starčić, Janko Rakuša, Blaženka Katalinić, Mica Šekulin in dr.

IV

O splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo (1921—1928), v katerem je dve sezoni deloval tudi Vladimir Skrbinšek, ne vemo mnogo. Arhiv splitskega gledališča do leta 1946 je uničen v celoti, sintetičnih člankov v časnikih in revijah o tem gledališču pa kakor da ni. ²¹ Zato sem našemu igralcu zastavil nekaj vprašanj, on pa je bil tako ljubezniv, da mi je nanja prijazno odgovoril.

V. Skrbinšek kot Križemsvet v Leskovčevih »Dveh bregovih« v režiji R. Pregarca — Maribor 1927/28

Tako so osvetljena nekatera vprašanja o delovanju Narodnega gledališča za Dalmacijo, predvsem tista, ki jim odgovorov ne moremo najti v dostopni literaturi, ali druga, glede katerih obstajajo različna mnenja.

Prvi režiser Narodnega gledališča za Dalmacijo je bil Slovenec Rade Pregarc, ki je prebil v Splitu celih šest sezon (1921—1927), režiral in igral in vodil dramsko šolo. V gledališču je daljšo ali krajšo dobo delovalo še nekaj slovenskih igralcev: Ida Pregarc, Janko Rakuša, Miro Kopač.

Na moje vprašanje, kdo je izbiral program, je Vladimir Skrbinšek odgovoril, da je bila to stvar sporazuma med upravnikom, dramaturgom in režiserjem. »Umetniško vodstvo bi lahko imenovali skupno.«²²

Tu so še drugi odgovori V. Skrbinška.

»Pregarc je bil scenograf svojih predstav.«²³

»Mislim, da je ideja za inscenacijo bila zmeraj Pregarčeva. Konkretiziral pa jo je scenski mojster, zelo sposobni Čeh Boržik. Sobe, saloni in podobno so se sestavljali iz fundusa. Tudi prospekti.«²⁴

»Zapostavljanje igralcev mi ni znano. Bonačić je bil fin, ljubezniv starejši gospod, kot igralec pa vezan na ozek fah epizod, tipov, ki so odgovarjali njegovim igralski prirodi.«²⁵

»Čeprav je bil Viktor Bek izvrsten režiser-praktik, vendar je bil R. Pregarc človek splošne gledališke erudicije in zato kompletnejši in dragocenejši.«²⁶

»Verjamem, da si je Starčić zapomnil ‚Pigmaliona‘, saj je bila to zelo efektna predstava, kajti Bek ni bil samo izvrsten režiser, ampak še bolj odličan igralec, prav kakor Mica Šekulin. Vendar dajem jaz prednost ‚Romeu‘, ‚Divji rački‘ in ‚Idiotu‘. Ne zato, ker sem v njih igral, ampak ker so poleg gledališkosti imele več poetičnega čara.«²⁷

»Mislim, da lektorja v teatru ni bilo. Vsi smo govorili ijekavščino, torej: lijepo, bijelo itd.«²⁸

»Najbolj zadovoljen sem bil z vlogo Gregersa Werleja v ‚Divji rački‘.«²⁹

»Povsod kjer sem bil angažiran in kjer je bila možnost, sem od časa do časa študiral petje. Tako sta bili v Splitu dve starejši dami-sestri, stanovali sta na rivi, žal pa sem ime pozabil — kjer so se zbirali splitski pevci.«³⁰

V splitskem Mestnem muzeju hranijo pismo V. Skrbinška iz leta 1929. Pismo ne govori toliko o splitskih gledaliških razmerah in zadregah, kolikor o naši takratni gledališki situaciji, zato ga velja navesti v celoti:

»Uglednom Kazališnom Društvu u Splitu. Kolikogod sam uvijek želio da se u glavnom gradu naše Dalmacije uskoro opet otvori teatarski umjetnički rad, koji bi i meni omogućio vratiti se onamo gdje sam se kao umjetnik i kao čovjek u nizu svih mojih angažmana najbolje osjećao i kolikogod sam uvijek u to vjerovao, ipak me je Vaš cijenjeni list sa svojom časnom ponudom ugodno iznenadio. Otkako je Split postao sjedište banovine, već sam se nadao i radovao prepороđenju i oživljenju Primorskog Banskog Kazališta u Splitu. I ako nema još oficijelnih vijesti o njemu, čak ni o kakvoj akciji sa tim ciljem, ipak mi je ovaj Vaš list značajni znak, da si je dalmatinski rod, kog predstavljaju svi njegovi istaknuti kulturni radnici, a time i Vaše ugledno društvo na čisto o dužnostima spram svog duhovnog ugleda, kojeg najjači izraz je baš vlastito kazalište. Ne zato jer se tiče mene. Neću da ispadnem neskroman. Svjestan sam si da ima gotovo pozvanijih. Hoću samo da kažem da osjećam u tom Vašem listu prvi najskromniji polet iza kojeg će slijediti mnogo moćniji, da se dokaže radom, da gradu Splitu, sjedištu banovine primorske treba kazalište, koje će predstavljati snagu njezinog duhovnog i umjetničkog kapaciteta. — Zato naglasujem da bi s najvećom radošću i velikom zadovoljštinom htio doprinijeti barem mali dio za prosperitet tog nastojanja time da odmah prihvatim Vašu cijenjenu ponudu. Žao mi je što ima za to *momentano* nekoliko poteškoća. — Prvo i prvo vezan sam u Narodnom Kaz. u Mariboru sa cjelogodišnjim kontraktom, kojeg mogu da raskinem samo sa otkazom na tri mjeseca. N. pr. od 1. decembra 1929. na 1. marta 1930. — Osim toga pitanje oko gaže. Ja zbilja ne tražim više nego egzistenčni minimum. Jer bez tog minimuma nije moguć intenzivan i koncentriran rad. Vaša ponuda u gaži je ispod tog minimuma. Moji mjesečni prihodi ovdje iznose 3500 din, i time ovdje baš izlazim. A treba da znate da je Split prema Mariboru baš oko 20—30 % skuplji grad. Ispod ove svote nikako ne bih mogao potpisati ugovora. Honorar kojeg mi nudate osim fiksne gaže od 2500 din bi morao dakle biti prema broju (garantiranom) premijera, koliko ih namjeravate iznijeti u sezoni, fiksiran na onu svotu, koja bi ukupno sa gažom iznosila gore označenu brojku. — Došao bi u obzir još putni trošak, kojeg uzuelno plaća teatar novoangažiranom članu. Ja imam da selim sa ženom i hćerkom, te dvije sobe i kuhinjom pokućstva. — To bi bile oteškoće i uvjeti s moje strane, oko

V. Skrbinšek kot Werle v Ibsenovi »Divji rački« v režiji R. Pregarca — Split 1926

kojih bi trebali da se sporazumijemo. Ja sam uvjeren da bi se i s ovom gažom kao privlačna sila koju publika već pozna i voli, te sa svojim radom koji bi bio, prema splitskim prilikama, opširan — sâm isplatio. Možda bi se ovdje dao skratiti moj rok otkaza. Šteta što niste već onda u ferijama došli do rezultata. Bilo bi sve jednostavnije. U slučaju da sada ne bi došli do sporazuma, Vas molim da mi za buduću sezonu pravodobno javite. A to mora da bude najkasnije u aprilu 1930. Jer tada traži Uprava od mene odgovor da li ostajem i dogovor o uvjetima za buduću sezonu. — Na svršetku ovoga lista, dozvolite da još jednom podvučem svoju najtopliju želju: stupiti što prije opet na pozorišne daske splitskog kazališta i posvetiti mu svu svoju snagu. Zato molim ugledno Vaše društvo da me drži u svako vrijeme u evidenciji, kako to činim o njemu ja, sve od onog časa kad sam silom prilika bio prinuđen napustiti svoj rad u gradu Splitu. — U očekivanju skorašnjeg ugodnog odgovora bilježim s odličnim poštovanjem i srdačnim pozdravom! Vladimir Skrbinšek. — Maribor, 30. XI. 29.«

OPOMBE:

¹ Zanos koji kraja nema. Pogovor D. Adamovića z Vladimirom Skrbinškom v okviru ankete: Kdo je odločilno vplival na vas in zakaj? Politika, Beograd, 8. februarja 1976, str. 17.

² Filip Kalan. Zapisi o karakternem igralcu. Gledališki list SNG v Ljubljani, 1948/49, Drama, št. 11, str. 298—310.

³ V pismu z dne 14. aprila 1975, ki ga hranim, je V. Skrbinšek tole napisal o potujoči družini Dragutina Levaka: »V Split sem prišel s potujočo trupou Levaka ime?). Poleg operete smo igrali tudi dramski repertoar (»Favn«, »Djavo« od Molnarja, »Scampolo« od Niccodemija itd.), ki sem jih zrežiral in v njih igral glavne vloge. Igrali smo na vrtu hotela nad Bačvicami in tu me je gledal upravnik Bartulović in me angažiral za splitski teater.« — V pismu z dne 15. junija, ki ga prav tako hranim, je o omenjeni družini zapisal še tole: »Levakovi družini sem se priključil v februarju ali začetku marca 1925. Prav tako moja sestra ‚Hajdinska‘, s pravim imenom Štefanija Skrbinšek-Grünhut. Družina je bila precej številna, s salonskim orkestrom in operetnim korom. Mene pa je predvsem zanimal dramski del. Čeprav sem prezežiral vse operetne predstave, ki so bile slabo postavljene in tudi pel v njih, je bilo moje srce pri 3 dramskih delih, ki sem jih na novo režiral. Seveda da so bila izbrana za široko publiko, pa vseeno. Ena je bila ‚Faun‘ (avtor?), druga ‚Scampolo‘ (Niccodemi), tretjo sem pa pozabil. Čudno se mi zdi, da niso navedene v programu v ‚Imperialu‘, kjer smo jih igrali in me je Bartulović na njihovi osnovi angažiral. S trupou sem bil torej 5—6 mesecev.« Tako je V. Skrbinšek dopolnil članek, ki je bil natisnjen v splitskem časniku »Novo doba«, in je v zvezi z gostovanjem operetne družine ter nosi naslov »Operetna družina Subotičkog pozorišta«.

⁴ Skrbinšek v Politiki. Glej opombo 1.

⁵ Dušan Škedl, Seznam važnejših dramskih vlog in režij, ki jih je imel V. Skrbinšek v mariborskem, varaždinskem, splitskem in skopljanskem gledališču, Gledališki list SNG, Ljubljana, 1948/49, Drama, št. 11, str. 317—320.

⁶ J. (Ivo Lahman), Oprosnno večje g. Vlada Skrbinškega, »Novo doba«, Split, 1. aprila 1927, št. 76, str. 4.

⁷ Rade Pregarc: Vladimir Skrbinšek. Ob 25-letnici njegovega umetniškega dela, Gledališki list SNG, Ljubljana, 1948/49, Drama, št. 11, str. 311—313.

⁸ Lahman v časniku »Novo doba« z dne 21. decembra 1926, št. 292, str. 2—3.

⁹ J. H. (Jakša Herceg?) v časniku »Jadran« z dne 23. decembra 1926, št. 53, str. 8.

¹⁰ -ap- v časniku »Jadranska pošta« z dne 21. decembra 1926, št. 425, str. 2.

¹¹ Nepodpisani kritik (morda -ap-?) v »Jadranski pošti« 5. marca 1927, št. 486, str. 5.

¹² Lahman v »Novi dobi« 12. oktobra 1925, št. 251, str. 3.

¹³ Oba članka sta izšla v »Novi dobi« — prvi 12. oktobra 1925, drugi pa 1. aprila 1927.

¹⁴ Filip Kalan, glej opombo 2.

¹⁵ R. V. (Ranko Vilić?), »Skinite bradu...«, »Slobodna Dalmacija«, Split, 6. januarja 1973, str. 3.

¹⁶ Skrbinšek v »Politiki«. Glej opombo 1.

¹⁷ -ap- v splitski »Jadranski pošti« 17. februarja 1927, št. 472, str. 2.

¹⁸ Neznani pisec (morda -ap-) v »Jadranski pošti« 2. aprila 1927, št. 510, str. 3.

¹⁹ Zasebno pismo V. Skrbinška z dne 14. aprila 1975, ki ga hranim.

²⁰ Filip Kalan. Glej opombo 2.

²¹ Ivo Batistić je v jubilejni knjigi »Narodno kazalište — Split. 1893—1955« (Split, 1955) na okrog 3 in pol straneh sintetično predstavil delo Narodnega gledališča za Dalmacijo (1921—1928).

²² Zasebno pismo V. Skrbinška z dne 15. junija 1975, ki ga hranim.

²³ Glej opombo 22.

²⁴ Glej opombo 19.

²⁵ Glej opombo 19.

²⁶ Glej opombo 22.

²⁷ Glej opombo 22.

²⁸ Glej opombo 19.

²⁹ Glej opombo 22.

³⁰ Glej opombo 22.

I

V splitskem Narodnem gledališču za Dalmacijo (1921—1928) je delovalo kar pet slovenskih umetnikov: Rade Pregarc (šest sezon, 1921—1927), Ida Pregarc (štiri sezone, 1921—1925), Janko Rakuša (tri sezone, 1924—1927), Vladimir Skrinšek (dve sezoni, 1925—1927) in Mirko (Miro) Kopač (sezono 1926/1927).

Najvažnejše podatke o življenju Janka Rakuše je dala njegova žena Jerka. V članku »Posljednja uloga Janka Rakuše. Razgovor s Jerkom Rakuša, umjetnikovom suprugom« je napisano tudi naslednje:

»Ukratko, iz sedmog razreda ljubljanske gimnazije, koju je pohađao kao sjemeništarac eksternist, Janko naprećac bježi ravno režiseru Radi Pregarcu s molbom da ga primi za glumca.

Bez sumnje se moglo govoriti o sreći za Janka jer je Rade Pregarc bio veliko ime ljubljanske Drame, koji je mladića odmah shvatio, ocijenio i angažirao s tim da istovremeno uči dvije godine na Konzervatoriju za glasbo in igralsko umetnost. Završio je nauk s odličnim uspjehom i 1921. godine krenuo na angažmane širom Jugoslavije: Sarajevo, Osijek, Split, Skopje, Maribor, ponovo Osijek, Beograd i po treći put Osijek.«¹

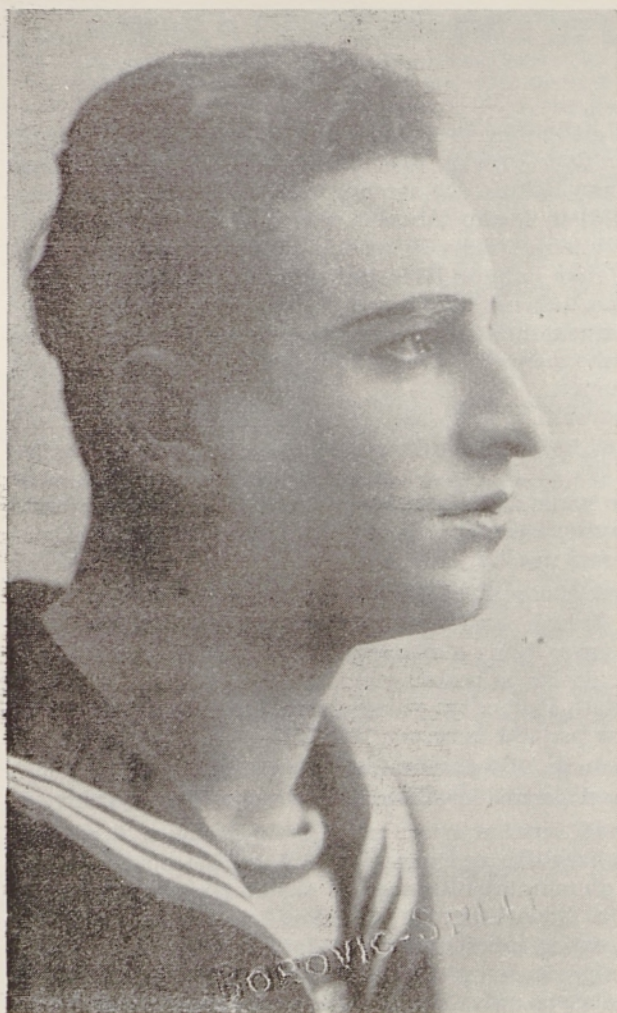
V aktu z naslovom »Spisak članova Splitskog Narodnog Pozorišta« najdem pri imenu umetnika Janka Rakuše naslednje podatke: »Godine starosti: 26; Godine glume: 8, U kojim je pozorištima glumovao: U Ljubljani, Sarajevu, Osijeku i Splitu, Zanimanje pre no što je postao glumac: Đak, Sadašnje vladanje i uspeh u radu: Pristojno, dobar, Primedba: reangažovan 1. aprila.« Na aktu ni letnice, vendar gre zagotovo za podatke iz sezone 1926/27.²

O umetniškem delovanju Janka Rakuše v Narodnem gledališču za Dalmacijo imamo priložnostni zapis izpod peresa hrvaškega skladatelja Ive Tijardovića:

»Janko Rakuša je zapravo započeo svoju umjetničku karijeru dramskog glumca u Splitu u Narodnom kazalištu za Dalmaciju 1924. g. Kao njegov kolega iz tog doba poznam ga kao glumca talentiranog, ali skromnog, nenametljivog i neobično odanog svom poslu. Govorio mi je: »Poniženje je za glumca služiti se nedopuštenim sredstvima, naime spletkama, da se dočepa neke njemu impo-nirajuće uloge. Vrijedim li zapaziti će me ili vodstvo kazališta, ili kritika, ili publika. U poslednju pak, polažem najveće nade. Ne vrijedim li, onda me ni najglomaznija uloga neće spasiti. U maloj ulozi može talenat i te kako izbiti.«

»Dakle pogled na glumačku umjetnost kod Janka Rakuše već u prvim počecima njegove karijere bio je najpravilniji. Najviše nade, koje je polagao u publiku, dakle u narod, kako je često naglašavao, bile su u uskoj vezi s njegovim političkim naziranjem. Za njega je narod bio nepogrešiv i uvijek se politički našao s narodom na istoj liniji, bilo da je bilo govora o Jugoslovenskoj udruženoj opoziciji ili na koncu o Narodnooslobodilačkom pokretu. Uvijek je bio povezan samo uz svoj narod i taj njegov ispravan i odlučan stav stajao ga je mladog života, na koji se onako zvjerski okomio narodni izdajnik i fašistička neman.«³

Ivo Lahman, ki je bil najvidnejši splitski gledališki kritik do 1941. leta in ki je vztrajno spremljal delo našega igralca, je ob slovesu zapisal:

*Janko Rakuša kot Malipiero
v Vojnovičevi »Gospe s
sončnico« v režiji Rada
Pregarca v splitskem na-
rod. gledališču l. 1924*

»G. Rakuša djeluje u našem pozorištu od početka sezone 1924—1925, dakle već tri godine. Slovenac rodnom, on je djelovanjem u nekim pozorištima naše države (Osijek, Sarajevo) tako dobro savladao srpskohrvatski naglasak, da je sa njim mogao da daje tehnički besprijeke uloge, i da je, za kratko, mogao da preuzima najznatnije među ovima. Ovo mu je, pored toga, omogućio neosporan talenat, koji ga je predestinovao za centralne i jače uloge ljubavnika i mladih dramskih heroja. Mlad i pun volje za radom, on je uloge davao »na dušak«, i tako je nastao i u našem pozorištu čitav niz njegovih kreacija, koje su činile da se je njegovo prisustvo u našoj trupi osjećalo kao plus.«⁴

II

Splitska uprizoritev »Romea in Julije« (premiera: 29. X. 1925) je bila zagotovo zelo kvalitetna. V njej so sodelovali nadarjeni igralci: z Blaženko Katalinić in Jankom Rakušo tudi Viktor Starčić, Vladimir Skrbinšek, Viktor Bek, Salko Repak, Katica Rucović in drugi. Režiser je bil Rade Pregarc, ki je obenem podal tudi scenografske rešitve.

Janko Rakuša je v splitskem gledališču postopno dozoreval. Lahman je ob premieri »Romea in Julije« napisal v najpomembnejšem splitskem dnevniku med obema vojnama »Novo doba« (v katerem je objavil skoraj vse svoje umetniške in gledališke kritike) naslednje:

»G. Rakuša je, to se je več utrdilo, glumac od talenta, od izvršne inteligencije i od budućnosti na daskama.«

Ta stavek sem iztrgal iz teksta, ki se v celoti glasi:

»Kad je riječ o dikciji, potreba je da se odmah kaže jedan prigovor. G. Rakuši, naime, koji je interpretirao Romea. Dikcija i dinamika rečenice, bile su dosta slabe. Zna se kako je naporno publici pratiti stihove, još Šekspirove: a kad se ti stihovi ponekad već unutar monologa govore tako ubrzano i 'legato' da se riječi ne razabiru, pa kad je još i sav monolog izrečen jednom dinamikom, koja možda nije ni prirodna, a koja je svakako tuđa duhu našeg jezika, osobito Kostićevom prijevodu; te kad je (da dotka čilim') još taj monolog govor samog onog dragog protagonista, samog Romea — e, onda je to veoma loše, G. Rakuša

Janko Rakuša kot Persine v Rostandovih »Romantičnih dušah« v režiji Rade Pregarca (Split 1924)

je, to se je več utrdilo, glumac od talenta, od izvršne inteligencije i od budućnosti na daskama. Ali, za žanr koji je izabrao on treba da strastveno studira tri stvari: prvo, dinamiku rečenice, drugo dinamiku rečenice, treće dinamiku rečenice. U studiju toga oduvijek je bio filozofski kamen svih spoljašnjih glumačkih uspjeha. Poslije ovoga, što se tiče Romea, o njegovoj kreaciji se daje govoriti sa mnogo riječi. Ona je dramski jedan uspon g. Rakuše, a lirski jedno profinj enje. Ali o sveukupnom napretku (i to napretku sve boljem i sve očiglednijem) moći će se govoriti tek poslije potpunog savladavanja one gore istaknute tehnike. Rezerviramo se zato, jer znamo da će doći i to.«⁵

Zanimivi so vtisi književnika Jara Dolarja o Rakuševi vlogi Romea v mariborski uprizoritvi znane Shakespearove drame (premiera v Mariboru: 2. III. 1929):

»Vedno znova in znova mi je priplaval njegov obraz pred oči. Kdaj sem ga pravzaprav prvič videl? Ni bilo v Mariboru? Predstava Romea in Julije. Rakuša in Kraljeva. Bil sem še gimnazijec in se te svoje zadnje sezone v Mariboru živo spominjam. Tedaj je Pregarc — mislim, da se njegov vpliv, njegova ‚hudožestveniška‘ šola v slovenskem gledališču mnogo premalo ceni — prinesel nov veter na naš oder. Tudi Rakuša je bil njegov učenec. Vem, ni samo spomin na prvo odsko doživetje Shakespearove ljubezenske tragedije, ki se mi je osemnajstletnemu gledališkemu navdušencu vtisnil nepozabno v zavest. Še danes, ko imam za sabo že malone deset različno pojmovanih in različno igranih Romeov, je Rakušev še vedno živ. Morda zaradi neke napetosti, ne morem reči neskladja, med poetičnim besedilom in Rakuševim moškim, prav nič sladkim, ampak skoro za spoznanje hripavim glasom. Ob vsem tem pa njegova kretnja, ki je v balkonski sceni kakor začudena nad lepoto ostala v zraku.«⁶

III

V treh sezonah je v Narodnem gledališču za Dalmacijo odigral številne vloge. Lahman je opozoril predvsem na naslednje: Percinet v »Romantičnih dušah« (Rostand), Ivan Pletenj v »Psihi« (Beljajev), Abbé Daniel v »Dvoboju« (Lavedan), prof. Pablo v »Volkodlaku« (Lothar), Vitale Malipiero v »Gospe s sončnico« (Vojnović), Serjoža v »Ljubosumju« (Arcybašev), študent v »Glav-rih v »Starem Heildelbergu« (Mayer-Förster), Erik Bratt v »Kolportage« (Kaiser), Jerry v »Peg, srček moj!« (Manners), Hjalmar Ekdal v »Divji raci« (Ibsen), Boktulija v »Ubogi Mari« (Bartulović), Knez Miškin v »Idiotu« (Dostojevski), Armand v »Dami s kamelijami« (Dumas) in Loris Ipanov v »Fedoru« (Sardou).⁷

V splitskem gledališču je režiral dve deli. Dne 20. I. 1927 je bila premiera Schnitzlerjevega »Anatola«. Po izjavi pokojnikove žene pa je režiral tudi dramo Karla Schönherrja »Otroška tragedija« (premiera: 20. VI. 1927), s katero se je poslovil od splitskih gledalcev. Pri oceni njegovih režij so bili kritiki precej zadržani.

»Njegovu prvu režiju čekali smo s interesom, zato što znamo da je on kadar da se režiji posveti. Međutim, izbor komada je bio najnesrećniji što je moguće zamisliti, stoga što je takove prirode da se u njem režija jedva da

*Janko Rakuša v Ibsenovi »Divji rački«
v režiji Rada Pregarca v splitskem na-
rodnem gledališču 1926 v vlogi
Hjalmarja Ekdala*

i osjetiti, toliko je osnovana na običnom i neinteresantnim pojedinostima, a bez jedinstva i jedne linije. G. Rakuša će moći da se bolje afirmira u režiji, ali u režiji dubljih i finijih stvari, za koje on ima shvatanje i sposobnosti.«⁸

Ante Petrović pa je zapisal samo:

»Nikakvo čudo što ovakav komad nije mogao da pokaže ni što vrijedi g. Starčić kao glavno lice u jednoj drami, ni g. Rakuša kao režiser.«⁹

Med najuspešnejšimi Rakuševimi vlogami v Splitu je bil lik kneza Miškina. »G. Rakuša sa svojim knezom Miškinim izradio je jedno djelce od neprolazne vrijednosti, ulogu koja će se zapamtiti. On je cio i konsekventan do zadnje grimase, neposredan i iskren, dubok u svojoj boli, velik u požrtvovanju i lijep u uzvišenom poimanju transcendentalnog poslanstva svoje nevine, djetinjske filozofije, koja je u stvari najdublje iskustvo života. Pored te u detalje pogođene koncepcije, treba da istaknemo velik niz odličnih vanjskih sposobnosti koje Miškin treba da pokaže u raznim ekscesima jedne bolne i duboke duše, a koje su u izvedbi g. Rakuše pokazale da on radi s dušom i sa puno spremne, samo kad nađe podesan teren za to. U vidu ličnog napretka g. Rakuše, uloga Miškina je jedna velika stepenica i treba da mu je veliko zadovoljstvo.«¹⁰

Ko je Petrović pisal o Rakušovem liku Vronskega, se je spomnil njegovega kneza Miškina:

»G. Rakuša (Vronski) nije nas se toliko dojmio, niti odskočio, valjda zato što su gornji zasjenjivali njegovu ulogu, jer njegov knez Miškin ostaje nešto

nezaboravno, i kad god mi padne na pamet Idiot, ja ga oličujem u knezu Miškinu g. Rakuše.«¹¹

O posameznih igračevih kreacijah je pisal precej obširno Ivo Lahman:

»Ulogu Vronskoga imao je, očito po sili prilika g. Rakuša. Ne samo njegove godine, nego i fah u kom se on najbolje kreće često su nam puta rušili iluziju o onom pravom, hladnom i ciničnom Vronskom iz romana. Osobito nam je ta iluzija slabila u njegovom dodiru sa gđom Mansvjetovom, sa kojom je on u ranijem jednom ‚duu‘ (‚Ljubomora‘) ostavio tako prirodnu i jaku uspomenu jednog sasvim drugog ljubavnog odnosa: odnosa zmiije koja se igra sa svojom žrtvom (Jelena Nikolajevna i Serjoža), dakle odnosa koji je u suštoj protivštini sa ovim između Ane i Vronskoga. No, disciplinujući se da dade nešto od cinične hladnoće, a držeći se koncepta i u časovima nježnosti, g. Rakuša je ipak savladao ulogu Vronskoga više nego što se moglo očekivati. To kod jake partnerice kao što je gđa Mansvjetova nije bilo sasvim lako.«¹²

Ob premieri »Ponesrečenca« E. Brieuxa je zapisal:

»Naročito su još dobri gđa Rucović kao majka ‚stradaočeva‘, g. Rakuša kao ‚stradaoc‘ (ponekad je potpuno realizmu uloge škodila poneka alternacija u tonu i sl.)...«¹³

Po premieri »Dame s kamelijami« pa:

»G. Rakuša je interpretirao Armanda Duvala sasvim pravilno i dobro; sa životnim naglaskom, a ipak i sa poluromantičkom nježnošću a koja odgovara autobiografskom licu Dumasovom.«¹⁴

Dobro mnenje o mladem Rakuši je imel tudi Ante Petravić, najvidnejši splitski gledališki kritik in književnik, ki si je pridobil ugled predvsem z deli iz zgodovine književnosti ter je tako naveden tudi v Enciklopediji Jugoslavije. Le glede dikcije in akcenta je imel včasih pripombe:

»Jaki Šimunovičev izraz ipak nije baš dobro zvučio u ustima Slovenaca (Pregarca i Rakuše), jer su oni ljudi drugih krajeva i drugog akcenta.«¹⁵

Iz številnih gledaliških kritik lahko povzamemo to, kar je akademik Bratko Kreft takole formuliral:

»Bil je igralec intelektualnega studioznega psihološkega stila.«¹⁶

IV

V Narodnem gledališču za Dalmacijo je med vsemi slovenskimi umetniki deloval najkrajši čas Miro Kopač. Gotovo je to eden od vzrokov, da je njegovo delovanje v Splitu ostalo skoraj neopazno. »Cjelokupni umjetnički uspon ovog glumca vezan je za sarajevsku scenu. Upornim i strpljivim radom, postupno i sigurno, izbio je on u plan prvih glumaca.«¹⁷

V omenjenem aktu z naslovom »Spisak članova Splitskog Narodnog pozorišta« je ob imenu Mira Kopača (1901—1965) zapisano tole: »Godine starosti: 26, Godine glume: 8, U kojim je pozorištima glumovao: U Ljubljani, Varaždinu, Mariboru, Sarajevu i sada u Splitu, Zanimanje pre no što je postao glumac: privatista, Sadašnje vladanje: pristojno, Uspeh u radu: srednji, Primedba: reangažovan 1. aprila.«¹⁸

V Splitu je igral majhne in epizodne like. Po premieri »Otroška tragedija« je Lahman dejal:

Igralec Miro Kopač na začetku svoje igralske poti

»G. Kopač je kao brat Janko dao najbolju, ili da rečemo pravu riječ: jedino dobru dramsku ulogu u Splitu.«¹⁹

Ante Petravić je v kritiki operete »Ciganska ljubezen« Willnerja in Bodanzkega napisal naslednje:

»Gg. Kovačić i Kopač dobri u svojim ulogama, više glumačkim a malo pjevačkim.«²⁰

Če bi še tako vztrajno iskali v številnih gledaliških kritikah, ne bi prišli do boljših rezultatov: ime Mira Kopača srečamo le redko, v splitskem gledališkem življenju je pustil zelo majhne sledove.

Slovenski umetniki so veliko prispevali k delu Narodnega gledališča za Dalmacijo (1921—1928). Predvsem je bil to režiser, scenograf, igralec in voditelj igralske šole Rade Pregarc. Če pogledamo celotno splitsko gledališko zgodovino, lahko vidimo, da je bil delež slovenskih umetnikov takšen, da ga ne moremo prezreti niti z lahkoto oceniti.

¹ Draga Ungaro, Poslednja uloga Janka Rakuše. »Vjesnik«, Zagreb, 25. in 26. 5. 1975.

² Akt hranijo v Arhivu Jugoslavije v Beogradu — Ministrstvo prosvete. Umetniško odeljenje.

³ Ivo Tjardović, Janko Rakuša u Narodnom kazalištu za Damaciju u Splitu, Kazališni list. Tjednik HNK u Zagrebu, 9. 2. 1946, št. 22, str. 2—3.

⁴ Nepodpisani zapisek (avtor Ivo Lahman?), Odlazak gosp. Janka Rakuše. »Novo doba«, Split, 18. 6. 1927, št. 140, str. 4 — z Rakuševo fotografijo.

⁵ Ivo Lahman v dnevniku »Novo doba«, Split, 31. 10. 1925.

⁶ Jaro Dolar, Janko Rakuša. V knjigi: Borštnikovo srečanje '75, Maribor, 1975, str. 124.

⁷ Glej opombo 4.

⁸ Ivo Lahman v dnevniku »Novo doba«, Split, 21. 1. 1927, št. 16, str. 5.

⁹ -ap- (Ante Petravić) v splitski »Jadranski pošti«, 22. 1. 1927.

¹⁰ Ivo Lahman v dnevniku »Novo doba«, Split, 5. 3. 1927, št. 53, str. 4.

¹¹ -ap- (Ante Petravić) v splitski »Jadranski pošti«, 18. 5. 1927.

¹² »Novo doba«, Split, 19. 5. 1927, št. 116, str. 2.

¹³ L. (Ivo Lahman) v splitskem dnevniku »Novo doba«, 11. 3. 1927, št. 58.

¹⁴ Lahman v splitskem dnevniku »Novo doba«, 26. 3. 1927, št. 71, str. 5.

¹⁵ Nepodpisani zapisek, ki ga pripisujejo Anti Petraviću, »Jadran«, 23. 9. 1926, letnik VIII, št. 40, str. 7. Zapisek ima naslov »Narodno pozorišče« in govori o uprizoritvi dela »Mladenič-deklica«.

¹⁶ Bratko Kreft, Fragment. V knjigi: Borštnikovo srečanje '74, Maribor, 1974, str. 23.

¹⁷ Enciklopedija »Narodno pozorišče Sarajevo. 1921—1971«. Sarajevo, 1971. Članek o J. Rakuši, str. 453, avtor Josip Lešić.

¹⁸ Glej opombo 2.

¹⁹ »Novo doba«, Split, 21. 6. 1927, št. 142, str. 4.

²⁰ -ap- (Ante Petravić) v »Jadranski pošti«, Split, 15. 1. 1927, št. 444, str. 4.

Les artistes dramatiques slovènes au »Théâtre national de Dalmatie« (1921—1928)

Rade Pregarc à Split

Le séjour de six ans de Rade Pregarc à Split fut fructueux et efficace. On peut affirmer sans exagérer qu'il était »l'âme et l'agent principal du Théâtre national de Dalmatie où il travaillait comme metteur en scène, acteur, scénographe et dirigeant d'une école d'art dramatique. Il mit en scène plusieurs drames, quelques opérettes et un opéra. Il y mit en scène trois pièces de Shakespeare, trois pièces de Vojnović, deux pièces de Wilde etc.

C'est à Split que Rade Pregarc commença sa carrière de metteur en scène. Lorsqu'on aura décrit toutes ses mises en scène au théâtre de Sarajevo, on pourra apprécier où il était le plus actif, à Split ou à Sarajevo, dans les villes, où il avait travaillé pendant une période prolongée comme metteur en scène.

En tant que metteur en scène, il fut maître des »ambiances« attribuant moins d'importance au côté langue de la représentation, vue les conditions de son travail.

L'auteur a rédigé son article à base des critiques de théâtre, des articles etc., partiellement aussi à base des souvenirs de l'acteur principal slovène, Vladimir Skrbinšek.

Ida Pregarc à Split (1921—1925)

D'après les critiques de théâtre, l'auteur a essayé de reconstruire l'activité artistique d'Ida Pregarc à Split. Pendant quatre années de son activité au Théâtre national de Dalmatie, (1921—1925), elle réalisa plusieurs rôles dans les pièces des auteurs yougoslaves et étrangers. Ses rôles particulièrement remarquables furent ceux dans le drame de Vojnović, »Madame au tournesol« et dans les pièces de Cankar, »Le roi de Betajnova«, »Scandal dans la vallée de Saint Florent«. Elle obtint les rôles principaux dans les pièces »Hedda Gabler« et »l'Éventail de lady Windermere« ainsi que dans d'autres pièces.

Les observations des critiques de théâtre peuvent être résumées en deux phrases d'un critique:

»On n'est pas encore habitué à sa diction et à son diapason qui est haut et qui diminue sa chaleur. Son interprétation fut très vivante et légère.«

Vladimir Skrbinšek à Split (1925—1927)

Pendant les deux saisons au Théâtre national de Dalmatie à Split, Vladimir Skrbinšek réalisa un grand nombre de rôles chantant dans les opérettes et interprétant des rôles plus importants dans l'»Idiot«, dans le »Canard sauvage«, dans »Une pierre parmi les pierres«, dans »La cousine de Varsovie« et dans d'autres pièces. Il fut influencé considérablement par le metteur en scène Rade Pregarc. Skrbinšek définit lui-même sa manière d'interpréter à Split dans une lettre: »Quant à mon style, je juge que les éléments de mon évolution créatrice furent au fond les mêmes qu'actuellement. J'avais toujours l'oreille fine pour toutes les finesses d'expression de l'acteur et je n'hésitait pas à les suivre en les adaptant au style du jeu de l'époque«.

Janko Rakuša et Miro Kopač à Split

Janko Rakuša fut engagé au Théâtre national de Dalmatie pendant trois saisons (1924—1927) et il y mit en scène deux pièces et y interpréta plusieurs rôles (Miškin dans l'»Idiot«, Romeo dans »Romeo ex Juliette« et d'autres rôles). Il interprétait ses rôles d'une façon intellectuelle en maîtrisant bien la diction et l'accent serbo-croate.

Miro Kopač fut celui des acteurs slovènes qui était engagé le moins de temps à Split, seulement en saison 1926/27 et qui y laissa le moins de traces. Il ne réalisa que de petits rôles épisodiques. Son succès est lié au théâtre de Sarajevo.